

Louis Fischer om Brest-Litovsk

Utdrag ur Fischers, *Lenin*, publicerad på svenska 1967

Översättning Claes Gripenberg

Innehåll

Inledning.....	1
Ur Louis Fischer: Lenin	3
10. En ödesdiger dag	3
11. Julen och den 28 december 1917	9
12. Generalerna och kommissarien	20
13. Lenins viljestyrka	31
14. Lenin och vänstern	38
15. Ett mord i Moskva.....	48

Inledning

I början av december 1917 inleddes i Brest-Litovsk fredsförhandlingar mellan den unga sovjetregeringen och Tyskland. Om dessa förhandlingar och spelet däromkring har det skrivits en massa dumheter från stalinistiskt håll. Den stalinistiska historieskrivningen, med sagoboken *SUKP(b):s historia* från 1938 som typexempel, är ett potpurri av förvrängningar, halvsanningar och rena lögner, enligt vilken Trotskij och ”vänsterkommunisternas” grupp (med Bucharin i spetsen) först ”krävde att kriget skulle fortsättas” och därefter, sedan freden undertecknats, försökte ”vänsterkommunisterna”, ”Trotskij, och ”vänster”-socialist-revolutionärerna med gemensamma ansträngningar att riva upp freden, ”häkta och mörda” Lenin och Stalin... osv.

Den verkliga historien om Brest-Litovsk har inte mycket gemensamt med den tillrättalagda stalinistiska versionen. Den är givetvis också mycket komplexare, intressantare och mer lärorik: I bolsjevikledningen fanns t ex tre olika linjer och majoritetsförhållandena ändrades ständigt, olika personer bytte sida och ändrade ståndpunkter. Bolsjevikerna måste dessutom ta hänsyn till andra politiska riktningar i Sovjet, t ex vänstersocialistrevolutionärerna, som stödde sovjetmakten, liksom noga studera den tyska motståndaren och utarbeta en lämplig taktik med utgångspunkt från allt detta.

Var kan man då finna bra, utförliga och sanningsenliga historiska redogörelser för Brest-Litovsk? Ja det är inte så svårt, särskilt om man läser engelska, men även på svenska finns en hel del läsvärt. Förutom den text som följer nedan, och som vi närmare ska presentera lite längre fram, rekommenderas följande:

- Deutscher, *Den väpnade profeten*, Stockholm 1973, kapitel 11, ”Brest-Litovskdramat”. Finns på marxistarkivet: [Den väpnade profeten](#)
- E H Carr, *Ryska revolutionen 1917-1921*, Stockholm 1970, del 3, kapitel 21, ”Från oktober till Brest-Litovsk”. Detta kapitel och kapitlet 22 finns på marxistarkiv.se: [Om Sovjetunionens utrikespolitik under den första tiden efter revolutionen](#).
- Trotskij, *Den ryska arbetarrevolutionen – Från novemberrevolutionen till Brestfreden*, Stockholm 1918 – denna skrift fungerade som ”officiell” version av händelseförloppet under Lenins tid och fram tills Stalin utmanövrerat Trotskij & Co (ingen som helst kritik riktades mot Trotskijs redogörelse innan dess). Dokumentet finns på marxistarkivet: [Den ryska arbetarrevolutionen från novemberrevolutionen till Brestfreden](#)

Den text som redovisas nedan är hämtad ur Louis Fischers till svenska översatta bok *Lenin* (Stockholm 1967, den amerikanska utgåvan publicerades 1964), där Brest-Litovsk-händelserna behandlas i 5 kapitel (kap 10-14). Nedan har samtliga dessa kapitel medtagits, samt även början av kapitel 15, som tar upp en händelse som skedde efter freden slutits, nämligen mordet på den tyske greven Wilhelm von Mirbach i Moskva, den 6 juli 1918, vilket utfördes av socialistrevolutionärer och var en protest mot fredsfördraget och syftade dessutom till att inleda ett uppror mot bolsjevikregeringen.

Fischers redogörelse är välskriven och väldokumenterad. Detta gäller för övrigt hela Lenin-biografen, som rekommenderas varmt till läsning. När Fischer skrev Lenin-biografen var han inte längre någon anhängare av bolsjevismen (om Fischers bakgrund, se nedan), men inte desto mindre så kände han väl till revolutionens historia och han förmår även levandegöra det historiska händelseförloppet på ett utmärkt sätt – förvisso gör han en del kritiska anmärkningar som visar att han själv inte är kommunist, men hans framställning är ändå mycket läsvärd (själv hade jag i slutet av 60-talet mycket stor glädje av hans Lenin-biografi).

Vem var Louis Fischer?

Louis Fischer (1896-1970) var en amerikansk, judisk journalist med vänstersympatier, som 1922 för första gången besökte Sovjetunionen och där han sammanlagt kom att tillbringa 14 år (han gifte sig även med en ryska). Under dessa år skrev han regelbundet i den radikala veckotidningen *The Nation*, samt författade flera böcker, bl a om oljeimperialismen (1926) och om sovjetisk utrikespolitik (1930).

Fischer tog ställning för den stalinistiska fraktionen i bolsjevikpartiet och på 30-talet försvarade han såväl Moskvarättegångarna som den stalinistiska politiken under spanska inbördeskriget (han deltog själv en tid i internationella brigaderna och skrev en hel del artiklar om inbördeskriget). Det är därför heller inte så underligt att Trotskij betraktade Fischer som en talesman för den stalinistiska byråkratin och riktade vid flera tillfällen skarp kritik mot honom (t ex i *Den förrådade revolutionen* och i flera texter om spanska inbördeskriget).

1938 återvände Fischer till USA (New York) och skrev då bl a en självbiografi (*Men and Politics*, 1941)

Med tiden började dock Fischer att ifrågasätta stalinismen och 1945 lämnade han *The Nation*. Fischer valde att i stället satsa på en karriär som historiker, med Sovjetunionen som specialitet (vid Princeton-universitetet).

Några år senare (1949) bidrog han till boken *The God that Failed* (svensk översättning: *Vi trodde på kommunismen*, Stockholm 1950). Denna innehåller uppsatser skrivna av sex kända författare/journalister (Louis Fischer, André Gide, Arthur Koestler, Ignazio Silone, Stephen Spender, Richard Wright), som alla demoraliserats av stalinismen och förlorat ”tron” på kommunismen. Boken, som fick stor genomslagskraft och översattes till många språk, har kommenterats av många, bl a Isaac Deutscher, som i boken *Heretics and Renegates* (Kättare och renegater), kritiserar den hållning som Fischer & Co ger uttryck för i sin ”uppgörelse” med kommunismen. [Både boken och Deutschers artikel finns på marxistarkivet: [Vi trodde på kommunismen](#) resp [Exkommunistens samvete](#).]

Efter sin brytning med stalinismen skrev Fischer flera böcker förutom Lenin-biografen, bl a biografier över Stalin (1952) och Mahatma Gandhi (1950).

Anmärkningar

OBS: Fischer använder den moderna tideräkningen (gregorianska kalendern) enligt vilken oktoberrevolutionen ägde rum i november. Detta innebär t ex att när Fischer anger den 8 november 1917 som det datum då den 2:a sovjetkongressen antog sitt ”dekret om freden”, så motsvaras detta av den 26 oktober enligt den äldre tideräkningen. För att underlätta jämförelser med andra redogörelser har vissa datum även angetts – inom [ ] – enligt gamla kalendern.

På marxistarkiv.se har publicerats åtskilliga av Lenins tal och texter som rör freden och förhandlingarna i Brest-Litovsk, t ex:

Tal och dekret om freden vid Arbetar- och soldatdeputerades 2:a allryska sovjetkongress den 25-26 oktober (7-8 november) 1917

Till historien om den olycksaliga fredens problem 7-11 (20-24) januari 1918.

Tal om krig och fred på sammanträdet med RSDAP(b):s CK den 11 (24) januari 1918

Egendomligt och vidunderligt, 1 mars (16 februari) 1918

Martin F. i november 2007 [tillägg februari 2009]

Ur Louis Fischer: Lenin

10. En ödesdiger dag

Bolsjevismen hade sitt upphov i ett krig som hade utmattat det ryska folket. Det ärvde och utvecklade dettas svaghet. Hela Lenins era var en period av nationell maktlöshet. I själva verket återtog Sovjetryssland sin ställning som stormakt först under det andra världskriget. Detta kunde Lenin inte förutse 1917, men från sin första dag vid makten försökte han råda bot för det. Det nio rader långa meddelande om Kerenskij-regeringens störtande som han klottrade ner på en papperslapp den 7 november 1917 var ett politiskt frieri. Soldaterna lovade han fred, bönderna jord och arbetarna ”kontroll” över produktionen. ”Leve arbetarnas, soldaternas och böndernas revolution!”¹

Lenin kunde inte heller veta om hans parti skulle kunna behålla makten. Två dagar efter statskuppen ringde han till armé- och marinkommittén i Helsingfors och bad om förstärkningar. Kerenskij försökte göra motstånd i Gattjina, och ”en del av trupperna i Petrograd är trötta”. Lenin sade att han ville ha ”lojala och stridsberedda” män. Sådana soldater var det ont om. Han ville också att dessa trupper skulle ha med sig egen proviant. ”Har ni några reserver av gevär och patroner? Skicka så mycket som möjligt!”²

Lenin förbisåg inte heller det prekära lägets politiska aspekter. Upprepade gånger försäkrade han sina sviktande anhängare och landet, att han ville undvika inbördeskrig. Han förordnade ”en koalition med bönderna”. Som bevis nämnde han ”vår regerings jordlag, som har helt och hållet kopierats på SR:s motsvarande projekt”, vilken ”konkret visade bolsjevikernas beredvillighet att skapa en koalition med den stora majoriteten av Rysslands folk”.³

Det kan inte ha varit angenämt för Lenin att medge att han hade lånat något av SR, bolsjevikernas traditionella fiende, och att detta parti representerade bondemajoriteten. Nödvändigheten dikterade hans uppriktighet. Han refererade fortfarande till den ännu inte valda konstituerande församlingen som högsta myndighet.⁴

Lenin fördömde de kamrater som kritiserade hans fredsambud, därför att det inte var ett ultimatum till de krigförande makterna att upphöra med fientligheterna. En alltför bestämd hållning kunde vara ett hinder för accepterandet, hävdade han.⁵

Den nya regeringens existens berodde framför allt på Rysslands utträde ur världskriget. Ett stort antal olika skäl – varav ett, lusten att stanna vid makten, var tillräckligt – förklarar bolsjevikernas strävan till ett allmänt inställande av fientligheterna. Ändå var det ”dekret om fred” som antogs av den 2:a sovjetkongressen den 8 november 1917⁶, redan innan det nya kabinettet, eller ”folkkommissariernas råd” var officiellt utnämnt, så genomsyrat av propaganda, att det väckte mottagarnas misstro och gav dem intrycket att dess ändamål var att värva proselyter bland proletärerna, inte att förbättra de internationella relationerna. Om, som Lenin upprepade gånger hade framhållit, de kapitalistiska länderna kämpade för att utvidga sina imperier, hur kunde han då vänta sig att de krigförande regeringarna ”omedelbart skulle inleda förhandlingar för en rättvis, demokratisk fred” – i dokumentet definierad som en ”fred utan erövringar – – – och utan skadestånd”?

¹ Lenin, *Sotjinenija*, 2 :a uppl., del XXII, s. 3. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 348]

² *Ibid.*, s. 27-29.

³ *Ibid.*, s. 36-37.

⁴ *Ibid.*, s. 17-19.

⁵ *Ibid.*, s. 17-19.

⁶ *Ibid.*, s. 13-15. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 353-57]

Denna mening var inledningen till två stycken som handlade om imperialistiska erövringar och ett som hävdade: ”Det skulle vara det grövsta brott mot mänskligheten att fortsätta detta krig, bara för att bestämma hur de starka rika länderna mellan sig skall dela de svaga folk som de har underkuvat.” Hur som helst meddelade sovjetregeringen sin avsikt att genast underteckna en fred som ”gör slut på detta krig på de uppskisserade villkoren”. Med vem?

Fredsdekretet konstaterade vidare att Petrograd ”utan dröjsmål skulle skrida till att publicera de hemliga fördrag som godsägarnas och kapitalisternas regering ratificerade eller ingick mellan mars och den 7 november 1917”. Man undrar, om det aldrig gick upp för Lenin, den nya ordföranden i folkkommisariernas råd, eller Trotskij, den förste utrikeskommisariern, att ingen av de kapitalistiska regeringar till vilka fredsappellen riktades någonsin hade tagit emot ett dokument med socialistisk terminologi och att de kanske skulle anse fraseringen oförsämnd. Någon hade dock fått in den förmildrande meningen, att sovjetregeringen ”på intet sätt betraktar ovannämnda villkor som ett ultimatum; den är alltså beredd att studera alla freds-villkor”, förutsatt att de ”är fullt tydliga, att varje form av tvetydighet och sekretess är uteslutna”. I fortsättningen återkom emellertid den propagandistiska tonen: dekretet föreslog en vapenvila på inte mindre än tre månader som skulle ge tid att genomföra ”fredsunderhandlingarna med deltagare från alla berörda folk och nationalitetsgrupper utan undantag”. Betydde detta att den brittiska delegationen skulle omfatta irländare, skottar, indier, australier, beduiner och sudaneser och den franska marockaner, senegaleser och annamiter? Dessutom ville dekretet undervisa de krigförande makterna i demokrati och konstitutionalism, eftersom det krävde att fredsvillkoren skulle ”ratificeras av befullmäktigade ombud för folken i alla länder”.

Till slut vädjade den ”provisoriska arbetar- och bonderegeringen”, som den fortfarande anspråkslöst kallade sig, ”speciellt till de klassmedvetna arbetarna bland världens tre ledande folk, de stora stater som deltar i kriget: England, Frankrike och Tyskland. Arbetarna i dessa länder har gjort socialismens och framåtskridandets sak de allra största tjänster.” Regeringen specificerade dessa tjänster och i en avslutning uttalade den förhoppningen: ”Må arbetarna i dessa länder – – – framgångsrikt kunna slutföra arbetet för freden och därmed också uppgiften att befria de arbetande och exploaterade massorna från varje form av slaveri och exploatering!”

Så slutade detta historiska dokument. Man tycker sig spåra en viss tvetydighet: en strävan till fred, eller åtminstone en kortare vapenvila, men samtidigt förakt och brännmärkande av de politiska institutioner och sociala krafter till vilka denna vädjan var riktad och på vilka underhandlingarna berodde.

Hemligheten med denna dualism ligger inte i den oklara tanken utan i ovissheten om framtiden. I början hade bolsjevikregimen inte stora förhoppningar om långt liv. När sovjetregeringen var sjuttiofyra dagar gammal, en dag äldre än Pariskommunen av 1871, jublade Lenin, som i allmänhet inte hängav sig åt glädjeyttringar, och talade om för Arthur Ransome från *Manchester Guardian*, att han var lycklig. Om sovjetregimen gick under hade den i alla fall bestått längre än Pariskommunen och givit ett ännu större bidrag till den kommande världsrevolutionen. Dessa motsägande motiveringar reflekterades i fredsdekretets text. De inverkade också på Brest-Litovsk-förhandlingarnas förlopp. Visserligen var världsrevolutionens oundviklighet en kardinalsats och ett djupt inrotat tänkesätt. Men sett mot bakgrunden av läget i slutet av 1917 och början av 1918 stöder detta endast tesen om sovjetregimens uppfattning om sin korta livstid. Lenin och hans vänner såg små möjligheter för sin regering att överleva utan den revolution utomlands som enligt deras åsikt ensam kunde ge Ryssland fred och bolsjevismen styrka att överleva. Följaktligen avslutade Lenin sin presentation av

fredsdekretet för sovjetkongressen med denna djärva profetia: ”Arbetarrörelsen kommer att segra och bana väg till fred och socialism”.¹

Sir George Buchanan skrev i andra delen av sina memoarer, att han notifierades om sovjetregeringens bildande och mottog texten till fredsdekretet först den 21 november 1917. Dekretet hade radierats ut i världen men inte meddelats de utländska regeringarna förrän tretton dagar efter tillkomsten. Buchanan vidarebefordrade meddelandet till London och rekommenderade att de inte skulle besvaras. I stället föreslog han ett uttalande i underhuset. Den 23 november förklarade statssekreteraren i utrikesdepartementet lord Robert Cecil, som talade på kabinettets vägnar: ”De beslut som extremisterna i Petrograd har fattat skulle givetvis innebära ett brott mot överenskommelsen av den 5 september 1914 [de allierades överenskommelse att inte underhandla om separatfred], och om de godkänns av det ryska folket ställer de praktiska taget detta utanför Europas rådslag – – – Vi har inte för avsikt att erkänna en sådan regering.”²

Dessa ord var upptakten till den linje som relationerna mellan stormakterna och Sovjetryssland skulle följa till och efter Lenins död.

Buchanan tänkte emellertid om, inspirerad, som han själv medger, av generalen sir Alfred Knox, som vistades i Petrograd, och telegraferade den 27 november till sitt utrikesdepartement: ”Det enda rätta för oss är att lösa Ryssland från dess givna ord och meddela dess folk att vi, inseende hur utmattat landet är av kriget och av den upplösning som oundvikligen följer på en stor revolution, lämnar åt det att avgöra om det vill köpa sig fred på Tysklands villkor eller kämpa vidare med de allierade, som är beslutna att inte lägga ner vapnen, förrän de har fått bindande garantier för fred i världen – – – Om vi håller på vår rätt och fordrar, att Ryssland uppfyller sina åtaganden enligt överenskommelsen 1914, kommer vi att gagna Tyskland.”

Om ambassadören hade skickat en sådan depesch sex månader tidigare och övertygat sina överordnade om förnuftet i den, och om de andra västmaktsambassadörerna i Petrograd hade gjort detsamma, skulle det kanske aldrig ha blivit någon sovjetregering. Historien eller högre makter hade ingalunda förutbestämt det som hände. Men från sommaren 1917 till november 1918 hade de antityska allierade ett enda mål: att vinna kriget. Fast Buchanans förslag diskuterades vid den interallierade konferens som började i Paris den 30 november 1917 och fick ett visst stöd premiärminister Lloyd George, utrikesminister Arthur Balfour och president Wilsons speciella representant överste Edward House, ledde det inte till något resultat. Västmakterna betraktade det ryska folkets varma intresse för freden som ett förräderi. Ingen kan klandra dem, deras offer i liv och lem och rikedomar hade varit så väldiga, att allt utom en seger framstod som en skymf mot de döda och lemlästade. Förnuftet hade lagts på hyllan, och politiken leddes av känslorna. När man är omgiven av blod och stridslarm är det alltid svårt att tänka ett decennium eller bara ett år framåt i tiden.

Den tyska inställningen var diametralt motsatt. Kejsar Vilhelm och hans allierade skulle vinna på en fred med Ryssland, och varje liten fördel tycktes betydelsefull i betraktande av de svåra förlusterna, det långa kriget och dess osäkra utgång. Eftersom närsynhet är den vanligaste yrkessjukdomen hos politiker som är överhopade med dagens bekymmer, var det mycket lättare för tyskarna att tänka sig fredsunderhandlingar med Ryssland än för västmakterna att föreställa sig kommande decennier av Rysslands historia och planera att ändra den. Medan västmakterna rasade och ändå försökte hålla Ryssland kvar i kriget, gick alltså Tyskland med på att underhandla.

¹ Lenin., a. a., del XXII, s. 16. [Valda verk i tio band, bd 7, sid 357]

² Judah L. Magne, *Russia and Germany at Brest-Litovsk. A Documentary History of the Peace Negotiations*, New York 1919, 5. 14.

Den största faran för sovjetregeringen låg i möjligheten att dess förhandlingsvilja skulle leda till separatfred mellan västmakterna och Tyskland på Rysslands bekostnad. Winston Churchill skisserade upp en sådan byteshandelsfred: ”De väldiga tyska erövringarna i Ryssland och de allierades hat till och förakt för bolsjevikerna kunde ha gjort det möjligt för Tyskland att avträda betydande områden till Frankrike och att erbjuda England ett fullständigt återuppbyggande av Belgien. Sovjetrysslands svek mot de allierade med ty åtföljande eliminering av de ryska kraven skapade en liknande lättnad för både Österrike och Turkiet. Sådana var grunderna för detta enastående tillfälle. Det var det sista.”

Men Ludendorff brydde sig inte om detta. ”I stället”, säger Churchill, beslöt han sig för en ”slutgiltig offensiv i väster” för att vinna kriget på slagfältet.¹ Men det fanns ett inflytelserikt fredsparti i Berlin. Wien längtade efter en fred som kunde rädda det vacklande kejsardömet. Den österrikisk-ungerske utrikesministern greve Czernin hotade att ingå separatfred, hans kejsare uppmuntrade hemliga österrikiska fredskonversationer med Frankrike och England.²

Lenin och Trotskij kunde givetvis inte läsa Churchills tankar eller känna till Wiens avsikter. Men rykten om en överenskommelse bakom Rysslands rygg och på dess bekostnad surrade. Den dagliga bolsjevidningen *Rabotnij put* (”Arbetarens väg”) publicerade den 2, 4 och 7 oktober 1917 en artikelserie av Gregorij Sokolnikov, ”Inför fredsunderhandlingar”, i vilken han talade om ”rykten om en ‘separat’ fred mellan England och Frankrike och Tyskland på Rysslands bekostnad. Påven hade yrkat på fred, sade Sokolnikov, den tyske utrikesministern Richard von Kühlmann hade erbjudit sig att befria Belgien, och Czernin hade sagt att han ville avstå från Österrikes erövringar och ”återuppbygga Europa efter kriget på en ny internationell grund”. Enligt Sokolnikov innebar detta ”de kapitalistiska förslavarnas varaktiga internationella dominans över de förtryckta massorna”. Påven ivrade för liknande reformer, försäkrade han. Samma reformer ”föreslås av president Wilson och alla den hemliga diplomatin skurkar i de allierade länderna. Det är bara en viktig ‘reform’ som inte föreslås av dem: upphävandet av kapitalisternas monopolmakt”. Sokolnikovs slutsats var: ”Köpsläendet har kommit i gång. Diplomatin bakom scenen bedrivs med feberaktigt brådska – – – Imperialisterna förbereder fred.”

En fred mellan de två krigförande blocken utan Ryssland skulle givetvis ha inneburit sovjetregeringens fall. Sokolnikov fruktade det. Lenin fruktade det. Ludendorff och Hindenburg var lika negativt inställda till en förhandlingsfred med västmakterna, de hoppades kunna vinna kriget, behålla de områden som de hade erövat av Ryssland och västmakterna samt behärska Europa. Västmakterna var också ovilliga att i krigets fjärde år ingå fred utan seger över den tyska militarismen. Dessa faktorer bidrog till att uppskjuta den välbehövliga allmänna freden – och blev en livboj för bolsjevismen.

Det blev alltså bara tyskarna och ryssarna som möttes i den obetydliga provinsstaden Brest-Litovsk för att underhandla om fred. För ögonblicket glömde Tyskland det blod som hade spillts och ännu skulle spillas. Utsikten att förvandla östfrontens faktiska vapenvila till en överenskommelse skulle ge möjlighet till ytterligare bortdragande av trupper, stötta upp den sjunkande moralen, oroa folken i väster och kanske tillåta ytterligare erövringar från Ryssland. Kaiserns krigsherrar var optimistiska nog att drömma om att avsluta kriget med en väldig triumf.

Bolsjevikerna å sin sida kände sig obehagligt isolerade. Ludendorff hade dem i sitt våld. Om de visade sig motspänstiga kunde till och med hans uttunnade styrkor erövra Petrograd,

¹ Winston Churchill, *The World Crisis*, 1916-1918, del II, s. 123.124.

² Prins Sixtus av Bourbon, *L'Offre de paix séparée de l'Autriche* (5 decembre 1916-12 octobre 1917) avec deux lettres autographes de l'Empereur Charles et une note autographe du Comte Czernin, Paris 1920. Även August Demblin, *Czernin und die Sixtus-Affaire*, München 1920.

Ukraina och vad han för övrigt ville. I en återblick på Brest-Litovsk sade Lenin den december 1920: ”I militärt avseende var vi en nolla”.¹ Sovjetregeringen var inte i stånd att försvara landet. Som en försiktighetsåtgärd flyttade Lenin i mars 1918 huvudstaden från Petrograd till Moskva, och efter detta blev Kreml, inte längre Smolnyj, synonym för sovjetregeringen.

Med alla odds – och vapen – emot sig beslöt bolsjevikerna av allt att döma att handla med förtvivlans mod. Att visa eftergift för den tyske Molok skulle ge upphov till kritik och hopplöshet hemma, fientlighet i väster och brutalitet från de pickelhuvade militaristernas sida. Följaktligen uppträdde sovjetdelegationen med aggressivt trots. Den försökte vinna tid. Den ställde krav. Den chockerade och irriterade den mäktiga fienden. Bolsjevikerna, som inte kunde tävla med tyskarna i fråga om makt, lurade in deras representanter i en ordduell där de med sina idéer som vapen kastade dem ur sadeln.

För ryssarna var konferensen i Brest-Litovsk en övning både i den för dem okända diplomatin och den välkända propagandan. Som en inledning till fredsunderhandlingarna talade Lenin, nationalitetskommissarien Josef Stalin och Nikolaj Krylenko den 20 november i två och en halv timme per telegraf med general Nikolaj Duchonin i högkvarteret i Mogiljov och krävde att han omedelbart skulle sluta vapenvila på alla fronter med de tyska, österrikiska och turkiska trupperna. Då Duchonin ifrågasatte den nya regeringens auktoritet utnämndes Krylenko till hans efterträdare. När Krylenko med en eskort av matrosor anlände till Mogilev, gjorde Duchonin motstånd. Soldaterna och matroserna ställde sig bakom kommissarien och lynchade generalen. Krylenko gav därpå order om att ”eldgivningen och fraterniseringen skulle upphöra” och disciplinen återställas. Med förbundna ögon fördes de ryska befullmäktigade genom de tyska linjerna den 27 november; de gick med på ett eld-upphör och på att underhandlingarna skulle inledas den 2 december i Brest-Litovsk.

Vid den ryska fronten rådde förvirring och upplösning. Armén var starkt decimerad genom deserteringar och kunde inte längre betraktas som stridsduglig. Varför frysa i skyttegravarna, när ett stillestånd snart skulle slutas? Soldaterna, av vilka de flesta var bönder, ville hem för att tillförsäkra sig sin del av den nationaliserade jorden. Arbetarna ville se en skymt av den nya arbetarregimen och slippa de nerlusade uniformerna och kylan. För det ryska folket var kriget numera rena vansinnet.

Invånarna i bolsjevikernas huvudstad gick ständigt hungriga i iskalla bostäder. Förhållandena i Moskva och andra städer var likadana eller värre. Inbördeskriget mellan vita och röda hade redan delvis avskurit norra och mellersta Ryssland från livsmedels- och bränsleleveranserna från landets södra delar.

Bolsjevikpartiet mötte motstånd både från monarkister, mensjeviker och socialist-revolutionärer samt skakades dessutom av inre schismer i frågorna om krig och fred, socialism eller icke-socialism. Sovjeterna hade föga makt och många problem.

Petrograd var en stad i förvirring. De gamla tjänstemännen i utrikesdepartementet vägrade att arbeta för Trotskij, den nye utrikeskommissarien. Vid allryska centrala exekutivkommitténs, ett slags sovjetparlament, session den 17 november 1917 gick stenograferna i strejk; det var i själva verket en politisk bojkott – bolsjevikerna kallade det sabotage. Enligt fullmaktskommittén var bolsjevikdelegaterna 300, vänstersocialistrevolutionärerna 169, höger-socialistrevolutionärerna 24, mensjeviker 68 etc., av det totala antalet 670. Bolsjevikerna var i minoritet.

Under denna session väckte socialistrevolutionären Zaks, som talade för sitt partis vänster-flygel, en fråga som lade grunden till kontroversen mellan Stalin och Trotskij och som i själva

---

¹ Lenin, a. a., 2 :a uppl., del XXV, s. 499.

verket inverkade på mycket av sovjetrysk historia och utrikespolitik. Nu inverkade den på Brest-Litovsk-konferensen. Zaks anklagade Lenin-Trotsky-regeringen för att styra kurs mot socialistisk revolution: ”Blir vi inte isolerade, om vi bränner bron till den andra stranden? Hittills har vi inte fått hjälp från något håll. Västeuropa är skamligt tyst. Socialismen kan inte dekreteras.”¹

Kunde en sovjetregering som hade uteslutit alla icke-bolsjevnikiska partier och som inte fick någon hjälp från de europeiska revolutionärerna etablera en socialistisk stat med en ukas? frågade Zaks. Han betvivlade bolsjevnikernas förmåga att bygga upp socialismen i ett enda land.

Lenin svarade mycket förbittrad. Hans grundläggande uppfattning, teorin om gnistan, på vilken den sovjetiska strategin vilade, blev på detta sätt ifrågasatt. ”I en internationalists mun”, utbrast Lenin, ”är uttrycket ‘Västeuropa är skamligt tyst’ otillåtligt. Man måste vara blind för att inte se den jäsning som pågår bland arbetarna i Tyskland och Västeuropa.” Visserligen handlade Europas socialistledare som nationalistiska patrioter. ”Men massorna”, framhöll Lenin, ”är beredda att mot sina ledares önskningar efterkomma vår kallelse.” Han förklarade varför han trodde detta: i juli-augusti 1917 hade ett myteri ägt rum i tyska flottan; spartakisterna intensifierade sin revolutionära aktivitet i Tyskland, där Karl Liebknecht för var dag blev populärare. Därför ”tror vi på en revolution i väster”.²

Lenin trodde att gnistan från Ryssland skulle antända revolutionens fnöske i Central- och Västeuropa och att den socialistiska revolutionen i väster skulle stärka och rädda den nya regimen i Ryssland. Men hurudan skulle denna nya regim bli? Dittills bestod sovjetregeringen enbart av bolsjeviker. Den stöddes inte av alla fackföreningar och socialistiska partier. Vissa mensjeviker krävde en sovjetregering utan Lenin och Trotsky. Den mäktiga järnvägsarbetarnas fackförening yrkade genom sin exekutivkommitté, VIKZJEL, en regering av alla socialistpartier. Bolsjevikerna skickade representanter för att underhandla med VIKZJEL.³ De icke-bolsjevnikiska socialisterna hävdade att regeringens bas var för smal för att kunna förebygga det hotande inbördeskriget och de allt större ekonomiska och politiska svårigheterna. Lenin och Trotsky var av annan åsikt. På sin höjd kunde de gå med på en koalition med socialistrevolutionärernas vänsterflygel – ett försök att splittra det pålitligt antileninistiska socialistrevolutionära partiet.

Denna fråga gav upphov till en kris inom bolsjevikpartiet. Den 17 november 1917 avgick fyra medlemmar av bolsjevikkabinettet: handels- och industrikommissarien Nogin, inrikeskommissarien Rykov, jordbrukskommissarien Miljutin och livsmedelskommissarien Teorodovitj. Fem andra framträdande bolsjeviker förenade sig med dem om ett manifest där de proklamerade: ”Vi är av den åsikten att bildandet av en socialistisk regering av alla sovjetpartier är absolut nödvändigt – – – Vi tror att det annars bara finns en väg: upprätthållandet av en ren bolsjevikregering med hjälp av politisk terror.” Uteslutandet av ”proletära massorganisationer från det politiska livets ledning”, tillfogade manifestet, skulle leda till ”en oansvarig regim”.⁴ Samma dag offentliggjorde Nogin, Rykov, Miljutin, Kamenev och Zinovjev ett liknande uttalande i vilket de fördömde försvaret av enpartiregeringen som ”en katastrofpolitik, för vilken de inte kunde ta ansvaret”.⁵ De avgick därför från bolsjevikpartiets centralkommitté, vilket av Lenin betecknades som ”sabotage” mot revolutionen.⁶ När flera av

¹ Ibid., del XXII, utg. not, s. 582.

² Ibid., s. 47.

³ VIKZJEL-episoden skildras i detalj i Raphael R. Abramovitch, *The Soviet Revolution, 1917-1939*, med inledning av Sidney Hook, New York, 1962, kap. 5

⁴ Lenin, a. a., del XXI, s. 511.

⁵ Ibid., s. 551-552.

⁶ Ibid., s. 38-39.

dessa liberala bolsjeviker protesterade mot sovjetregeringens indragning av antisovjetiska tidningar, hånade Lenin dem.

Kontroversen blev ett fiasko. Rebellerna återvände till partiet. Lenin segrade. Men segern i dag kunde förvandlas till nederlag i morgon. I denna kontrovers kan man redan ana de favoriter som ett enpartityranni för med sig. G. Zaks, som fann Västeuropa ”skamligt tyst”, och de fronderande bolsjeviker, som konstaterade samma fenomen, anade att en svag Lenin-Trotskij-regering skulle ta sin tillflykt till terror för att kunna fortleva, tills den europeiska socialismen, eggad av Ryssland, kom till hjälp. Därför föredrog de en starkare koalition med mindre illusioner om en röd omstörtning i väster. Lenin beskyllde de tvivlande för svaghet i tron. Men också han tvivlade på att sovjetregimen skulle kunna bestå utan revolutionär aktion i Europa.

Följaktligen konfererade sovjetrepresentanterna med de främmande diplomaterna i Brest-Litovsk, samtidigt som de spejade mot horisonten i väster efter röda lågor. Bolsjevikerens ögon var inställda på två mål.

11. Julen och den 28 december 1917

1919 hade Arthur Ransome från *Manchester Guardian* ett samtal med Lenin i Kreml. ”Ryssland var faktiskt det enda land där revolutionen kunde börja”, sade Lenin. Ransome sade då att ”ett skäl till att den var möjlig i Ryssland [och omöjlig i England] var att de hade plats att retirera”. – ”Ja”, medgav Lenin, ”avstånden räddade oss. Tyskarna var dödsförskräckta för dem.” 1918, tillfogade Lenin, kunde tyskarna ”ha ätit upp oss och vunnit en fred som de allierade glatt skulle ha unnat dem för att de störtade oss”.¹ Men de tyska militärerna hade studerat Napoleons marsch till och från Moskva. Bortom Moskva fanns den vidsträckta Volgaregionen som Lenin kände väl till, och bortom Volga låg Ural och det oändliga Sibirien, som Lenin, Trotskij, Stalin, Kamenev och nästan alla bolsjeviker kände efter sin exil där. De ryska avstånden ingav Lenin en känsla av trygghet. Om det värsta skedde, om Tyskland satte sig över ett ofördelaktigt Brest-Litovsk-fördrag och angrep bolsjevismen, kunde sovjetregeringen med sina magra arkiv flytta bort, byta ut avstånd mot tid, vänta och uppågå vinterköl- den och den brända jorden till sina bundsförvanter i stället för de västerländska kapitalisterna.

Freden innebar ingen terror, kriget ingen förtjänst. Detta var grunderna för Lenins politik i Brest-Litovsk. Det fanns också en annan synpunkt. ”Det är ännu inte slut med våra bekymmer med bönderna”, sade Lenin till Ransome 1919.² Volgadalen, Sibirien, mellersta Ryssland och framför allt Ukraina beboddes av potentiellt upproriska bönder. För Lenin innebar detta att fredsförhandlingarna absolut måste föras i hamn.

Revolutionen vände människornas tankar från yttervärlden till de egna problemen: jordfördelningen och maktens omfördelning i byar och städer. Här utvecklade sovjetregimen en inre motsägelse: för att vinna folket måste den koncentrera sig på de inre problemen, för att överleva måste den befördra revolutionen i utlandet. Lenin trodde att freden, hur kostsam den än blev, skulle främja båda dessa mål. Andra kommunister hävdade att en separatfred med Tyskland skulle vara döden för världsrevolutionen och sålunda också för den ryska. Denna fråga skakade konferensen i Brest-Litovsk och splittrade temporärt bolsjevikpartiet, där Lenin befann sig i minoritet.

Bekymren började då flera ryska divisioner genast efter det sovjetiska maktövertagandet etablerade kontakt med de tyska trupperna och föreslog lokala vapenvilor. G. I. Tjudnovskij, en värtalig kommunist och kommandant i Vinterpalatset, klandrade Lenin för att han tillät

¹ Arthur Ransome, *Russia in 1919*, New York, 1919, s. 119.

² Ibid.

detta. Det skulle förstöra armén. ”Det som Lenin gör nu”, skrev *Pravda* den 25 november 1917 enligt Tjudnovskij, ”gör slut på våra soldaters förmåga att återuppta kampen, om tyska regeringen vägrar att ta upp fredsförhandlingar och det blir nödvändigt för oss att fortsätta kriget och skänka det tyska proletariatet frihet på våra bajonettspetsar.” Lenin avvisade anklagelsen, men diskussionen visar vilken strategi det revolutionära krigets anhängare följde. De skulle marschera mot Tyskland för att hjälpa till att störta Kaisern. Ludendorff, Hindenburg och Hoffmann skulle förmodligen buga sig och låta dem passera.

Lenin hade lika naiva idéer om den förestående freden. Den 23 november 1917 meddelade han att sovjetiska radiobudskap som manade till fred förmedlades till Europa utan att tyskarna störde sändningarna. Han fortsatte: ”Vi kan etablera radioförbindelse med Paris, och när fredsfördraget är utarbetat, har vi möjlighet att upplysa franska folket om att det kan undertecknas och att det är franska folkets sak att inom två timmar sluta vapenvila. Då får vi se vad Clemenceau säger!” Fördraget skulle främja revolutionen. Visserligen insåg Lenin att kampen för freden skulle bli svår. ”Den internationella imperialismen kommer att mobilisera hela sin makt mot oss, men hur stark den än är, är våra möjligheter mycket gynnsamma.”¹ Kanske han sade detta för att föra kamraterna bakom ljuset. Kanske han överskattade möjligheterna till revolution. Det hade han alltid gjort.

Lenin föreslog: revolutionär propaganda; ett fredsfördrag med alla krigförande eller, om det var omöjligt, endast med de fyra centralmakterna; sedan revolution. Hans motståndare föreslog revolution men inget fördrag. Resultatet var att tre operationer försiggick samtidigt. Sovjet förhandlade med centralmakterna i Brest-Litovsk, försökte övertala västmakterna till förhandlingar och propagerade både mot centralmakterna och de allierade.

Kommunisterna ville ogärna förhandla ensamma med Tyskland. Den 28 november meddelade sovjetpressen att det tyskledda fyrmaktsförbundet hade accepterat det ryska förslaget att sluta vapenvila men tillfogade att förhandlingarna skulle uppskjutas till den 2 december för att ge tid till en vädjan till västmakterna ”att identifiera sig med vår fredsplattform och inleda gemensamma förhandlingar med fienden för slutandet av vapenvila på alla de krigförande staternas fronter”. Utrikeskommisarien Trotskij bekräftade detta i en not till alla de allierade beskickningarna i Petrograd. Sir George Buchanan skrev i sin dagbok den 27 november: ”Trotskij har överlämnat en not åt de allierade militärattachéerna i vilken han säger att hans regering aldrig har önskat separatfred, men att den ‘var fast besluten att sluta fred. Det är’, slutar noten, ‘de allierade regeringarnas fel att Ryssland när allt kommer omkring blir tvunget att sluta separatfred.’ ”²

De allierade besvarade inte noten.

Den andra december anlände den ryska delegationen en halvtimme försenad till Brest-Litovsk. Den bestod av en arbetare, en bonde och en matros som symboliska representanter för den nya regeringens valmanskår samt Adolf Joffe, ordförande, Leo Karachin, sekreterare, Leo Kamanjev, Gregorij Sokolnikov, madame Anastasia Bitsenko, kapten S. D. Maslovskij-Mstislavskij och andra militära experter.

”Min kusin furst Ernst Hohenlohe”, skrev prins Max av Baden, ”placerades vid middagsbordet bredvid madame Bitsenko som hade kvalificerat sig genom att mörda en minister. Den 5 december 1905 mördade hon generalen och före detta krigsministern Viktor Viktorovitj Sacharov.”³

¹ Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXII, s. 74-75.

² Sir George Buchanan, *My Mission to Russia and Other Diplomatic Memoirs*, Boston 1923, del II, s. 225.

³ Prins Max av Baden, *Erinnerungen und Dokumente*, Berlin och Leipzig 1927, s. 186.

”Jag skall aldrig glömma den första middagen med ryssarna”, skrev general Max Hoffmann. ”Jag satt mellan Joffe och Sokolnikov, den nuvarande finanskommissarien. Mittemot mig satt arbetaren som var tydligt förvirrad av den stora mängden bordssilver. Han försökte spetsa det ena och det andra på sina verktyg, men gaffeln använde han bara till att peta sig i tänderna. Mittemot, bredvid furst Hohenlohe, satt madame Bitsenko, och bredvid henne bonden [R. I. Stasjkov], en typisk rysk uppenbarelse med långa gråa lockar och en urskog av skägg. Ordonnansen kunde inte hålla sig för skratt, när bonden tillfrågades om han ville ha rött eller vitt vin och han frågade vilket som var starkast. Det var det starkaste han ville ha.”¹

Å andra sidan ”gjorde Joffe, Kamenev och Sokolnikov, framför allt den förstnämnde, ett exceptionellt intelligent intryck. De talade med entusiasm om sin uppgift att leda det ryska proletariatet till lycka och välstånd”. De anförtrodde också Hoffmann sina planer på världsrevolution. Uppriktigt, men knappast diplomatiskt. Vid konferensens öppningssession den 2 december höll först Joffe och sedan Kamenev långa tal om bolsjevikernas fredsprinciper, föreslog förhandlingar med de västallierade samt framlade enligt en sovjetkommuniké av den 5 december ”ett utkast till vapenvila på alla fronter”, vars huvudvillkor var 1) ”förbud mot alla trupptransporter från vår front till de allierades”, och 2) ”tysk evakuering av öarna Dagö och Ösel”. Från dessa punkter i Riga-bukten kunde Petrograd hotas.

Den tyska delegationen gick inte med på att evakuera öarna men att inställa fientligheterna på dem samt på att inte förflytta trupper till Frankrike, Flandern och Italien, om inte ordena hade givits före den 5 december. Sådana order hade i själva verket redan givits åt flera divisioner, varför bestämmelsen saknade betydelse. Ryssarna ville ha sex månaders vapenvila, men de accepterade det tyska motbudet om tio dagar (7 till 17 december) med tre dagars uppsägnings-tid. Sovjetdelegationen yrkade på och fick sju dagars uppsägning. Trotskij informerade därpå de brittiska, franska, amerikanska, kinesiska, italienska, japanska, rumänska, belgiska och serbiska beskickningarna i Petrograd: ”Förhandlingarna — — — har inställts på en vecka på initiativ av vår delegation för att sovjetregeringen skall få tillfälle att informera de allierade ländernas folk och regeringar.” Han uppmanade respektive folk att ”ge uttryck för sin bered-villighet eller vägran att delta i förhandlingarna om vapenvila och fred, och att i fall av vägran inför världen klart, bestämt och sanningsenligt förklara varför Europas folk ännu måste blöda under ett fjärde krigsår”.

Beskickningarna svarade inte.

Vid allryska centrala exekutivkommitténs [VTSIK], en församling med delegater från stads- och landsortssovjeter, session den 23 november, hade Lev Kamenev förklarat varför bolsjevikerna fäste så stor vikt vid förbudet mot att flytta trupper från öst- till västfronten. Det var ”nödvändigt”, förklarade han, ”för att de franska, brittiska och italienska arbetarna inte skulle missförstå oss och tro att vi övergav dem”² genom att tillåta tyska förstärkningar till de fronter där dessa arbetare kämpade. Den officiella sovjetkommunikén meddelade, att trupper inte skulle förflyttas till ”våra allierades” front. Ryssland hade allierade, landet var inte helt hjälplöst, ville bolsjevikerna antyda.

En förlängd vapenvila mellan sovjetregeringen och centralmakterna undertecknades den 15 december 1917. Den skulle vara till den 12 januari 1918 och förlängas automatiskt, om ingen-dera parten sade upp den med en veckas varsel. Också detta dokument förbjöd tyska truppför-flyttningar till västfronten. Förutom omsorgen om sina allierade ville bolsjevikerna att de tyska soldaterna skulle stanna i öster där de var utsatta för deras propaganda. Vapenvilan tillät nämligen fraterniserande mellan tyska och ryska soldater ”fast inte mer än tjugofem obebäp-

¹ General Max Hoffmann, *Der Krieg der versäumten Gelegenheiten*, München, 1923, s. 193.

² Lenin, a. a., 2:a uppl., del XXII, utg. not, s. 584.

nade personer från vardera sidan samtidigt får vara närvarande”. Tjugofem var tillräckligt för att driva bolsjevikpropaganda, och Ludendorff klagade senare – vilket bekräftades av Churchill – att propagandan faktiskt hade demoraliserat vissa delar av den tyska armén på östfronten. Ryssarna övertygade fienden och sig själva om att vidare krigföring var fruktlös. Militär disciplinlöshet gav ryssarna möjlighet att återvända hem. Tyskarna stannade.

Följande punkt på dagordningen var freden. Fredskonferensen inleddes i Brest-Litovsk den 22 december. Fem dagar senare klagade *Izvestija*: ”De allierades vägran att delta i fredsdiskussionerna binder den ryska revolutionen till händer och fötter i dess kamp för en allmän, demokratisk fred.” Men väst var fientligt inställt. En brittisk diplomat skrev den 12 november 1917, fem dagar efter Lenins och Trotskijs maktövertagande, till sina överordnade: ”Bolsjevismen är väsentligen en rysk sjukdom. Den är en förvrängd tolstojism, driven till sin yttersta gräns.” (Den var ungefär lika tolstojansk som Djingis Khans härjningar och Stalins blodiga utrensningar.) ”Det är för tidigt att spekulera om den närmaste framtiden i Ryssland”, fortsatte han men förklarade i alla fall: ”Det kan betraktas som säkert att bolsjevikregeringen sjunger på sista versen.”¹

Fastän de västallierade avstod från deltagande i Brest-förhandlingarna, insåg de att en alltför stor omedgörlighet var oklok. Diplomati är konsten att kompromissa. Vad skulle ske, om förhandlingarna bröt samman och ryssarna i sin förtvivlan bad om allierad hjälp för att hejda en tysk framryckning? Eller om motståndarna till en separatfred fick överhanden bland bolsjevikerna? Inom den internationella politiken är det klokt att bevara kontakten, att finnas till hands som alternativ, att vara tillgänglig för information eller förhandlingar. Men eftersom förbindelser mellan västambassaderna och sovjetregeringen kunde ha tolkats som ett de-facto-erkännande – vilket de ville undvika – använde de sig av inofficiella mellanhänder eller lägre tjänstemän för att hålla kontakt med bolsjevikerna och erbjuda sig att på nytt ta emot dem i den kämpande skaran.

Situationen var som skraddarsydd för västerländska förmedlare som var besvikna över sina regeringars oskickliga handhavande av det ryska problemet och som här såg ett tillfälle att ge utlopp åt sin patriotism, idealism, ärelystnad och självtillräcklighet. Ingenting är så smickrande för en obetydlig gestalt som ett förtroendefullt och av allt att döma betydelsefullt förhållande till en statschef. Lenin och Trotskij ägnade mycken tid åt kapten Jacques Sadoul, en yngre medlem av den franska militärmissionen i Ryssland, R. H. Lockhart, förre brittiske generalkonsuln i Moskva, och Raymond Robins från amerikanska Röda korset. Alla tre frossade i sina roller. De innefattade allt som man kan fordra av det stora äventyret: sekretess, angelägenhet, intimitet med de högsta ämbetsmännen och diskussioner som kunde avgöra nationernas öden. De trodde att de skrev historia. Hur som helst skrev de in sig själva i historien.

Arthur Ransome, en godmodig engelsman med valrossmustasch som skrev barnböcker, volymer med litteraturkritik och förträffliga korrespondenser till Manchester Guardian, hade fritt tillträde till Lenin, Trotskij och andra kommunistledare. Lenin frågade honom en gång om överste Robins: ”Har han verkligen varit så vändigt inställd till sovjetregeringen som han vill göra gällande?” ”Ja”, svarade Ransome, ”även om det bara är som sportsman han beundrar er käckhet och mod i svåra lägen”, varpå han citerade vad Robins en gång hade sagt: ”Jag kan inte gå mot en baby som jag har vakat med i sex månader. Men om det fanns en bolsjevikrörelse i Amerika skulle jag gå ut med mitt gevär och kämpa mot den utan förbarmande.”

---

¹ Cit. av Richard H. Ullman, *Intervention and the War. Anglo-Soviet Relations, 1917-1921*, Princeton 1961, s. 26.

”Det är en hederlig man och mera framsynt än de flesta”, sade Lenin. ”Jag har alltid tyckt om honom.”¹

Robins träffade Lenin ofta och Trotskij ännu oftare. Sadoul och Lockhart rörde sig också hemvant i Trotskij's lilla tjänsterum. Efter ett besök hos Lloyd George hade Lockhart blivit utnämnd till ”chef för en speciell mission med uppgift att etablera inofficiella förbindelser med bolsjevikerna”. Bolsjevikerna brydde sig inte om denna formalitet. Innan Lockhart reste till Ryssland åt han lunch med Maksim Litvinov, sovjets representant i London, på en Lyons-restaurang där Litvinov skrev ett brev som meddelade Trotskij att Lockhart ”for till Ryssland med ett officiellt uppdrag”.² Dagen före Lockharts avresa meddelade lord Milner, som hade besökt Ryssland 1917 och var medlem av krigskabinettet och krigsminister 1918, Lockhart: ”Er huvuduppgift är att göra tyskarna så stor skada som möjligt, att sätta en käpp i hjulet för förhandlingarna om separatfred”.³

Lockhart anlände till Petrograd den 31 januari 1918. Följande dag träffade han Georgij Tjitjerin, ställföreträdande utrikeskommissarie medan Trotskij befann sig i Brest-Litovsk. Av detta och senare samtal fick Lockhart intrycket att bolsjevikernas ”politik var att spela ut tyskarna mot de allierade och de allierade mot tyskarna”. Tjitjerin meddelade engelsmannen, att förhandlingarna i Brest ”gick dåligt och att England nu hade ett ypperligt tillfälle att göra en vänlig gest mot Ryssland”.⁴ (Vid Genua-konferensen 1920 använde Tjitjerin, som då var utrikeskommissarie, samma spelöppning, men på motsatt sätt: han meddelade tyskarna att underhandlingarna med engelsmännen som i själva verket gick dåligt, gick bra, och att om tyskarna satte värde på förbindelser med Ryssland, det var tid för dem att underteckna Rapallofördraget, vilket de gjorde.) Underhandlingarna i Brest-Litovsk gick faktiskt dåligt för bolsjevikerna. Men en vänlig brittisk gest skulle kanske bara ha påskyndat en separatfred med bättre villkor för bolsjevikerna – och det var inte separatfred som Lockhart, Robins och Saodul ville ha.

Under de följande månaderna samarbetade Lockhart intimt med Robins. ”Robins, som var filantrop och humanist snarare än politiker”, skrev Lockhart, ”var en underbar talare. Hans konversation var, liksom Churchills, alltid en monolog, men den var aldrig ointressant. Med sitt svarta hår och örnpofil var han en imponerande uppenbarelse. Han var en indianhövding med bibeln som tomahawk – – – Fast han själv var rik, var han antikapitalist. Men trots sina sympatier för de fattiga satarna dyrkade han stora män. Dittills hade hans två stora hjältar varit Theodore Roosevelt och Cecil Rhodes – – – Lenin var road av hans hjältedyrkan, och av alla utlänningar var Robins den ende som alltid fick audiens hos Lenin och som lyckades imponera på den känslolöse ryske ledaren.”⁵

Sadoul var advokat och medlem av deputeradekammaren och hade i början av kriget tjänstgjort som assistent åt den socialistiske ammunitionsministern Albert Thomas. Lockhart kallade Sadoul ”den franske Robins”, men George Kennan skriver: ”Robins och Sadoul tycks inte ha känt dragning till varandra eller upprätthållit intimare relationer. Detta kan delvis ha berott på språksvårigheter, men endast delvis. Båda var egoister och upptagna av sig själva. Båda var benägna att tillskriva sina egna kontakter med sovjetmyndigheterna en oerhörd betydelse som inte kunde överträffas av någon annan”.⁶

¹ Arthur Ransome, a. a., s. 120.

² R. H. Bruce Lockhart, *British Agent*, med inledning av Hugh Walpole, New York och London 1933, s. 201-202.

³ *Ibid.*, s. 205.

⁴ *Ibid.*, s. 219.

⁵ *Ibid.*, s. 220.

⁶ Kennan, a. a., s. 383.

Däremot samarbetade Robins och Lockhart. ”Jag tyckte om Robins”, förklarade Lockhart. ”Under de följande fyra månaderna [februari–maj 1918] var vi dagligen och stundligen i kontakt.”¹ Båda var romantiker, och spänningen i en oväntad kärlekshistoria blandades med det spännande i att göra historia. Lockhart var bara trettio år gammal.

Västmakterna hade två strategier: en officiell som utgick från London och Paris och ibland från Washington: att föra det gamla Ryssland tillbaka i kriget genom att uppmuntra anti-bolsjevikiska rebellregeringar, och en inofficiell: att övertala Lenin och Trotskij att inte sluta fred. Medan de tre regeringarna och deras ambassader intrigerade mot bolsjevikerna tilläts och inspirerades de tre optimistiska mellanhänderna av sina ambassader att förhindra att fred slöts i Brest-Litovsk. Den starkt antibolsjevikiske amerikanske ambassadören Francis, som aldrig gick i närheten av en sovjetisk befattningshavare, skrev sålunda till Robins och rekommenderade hans tjänster ”som inofficiell förbindelsekanal med sovjetregeringen”.² Lockhart och Foreign Office utväxlade kodtelegram. Sadoul mötte större svårigheter, och stod snart på bättre fot med sovjetmyndigheterna än med sina franska uppdragsgivare.

Vidden av Robins’ misslyckande kan mätas med en av hans största framgångar. Han var en av fäderna till Wilsons fjorton punkter. Åtminstone hävdar han det själv.

Texten visar att bolsjevik-Ryssland upptog Wilsons tankar när han skrev den. Ett antal amerikaner med erfarenhet av det revolutionära Ryssland hade placerat förslag på presidentens bord, i vilka de yrkade på ett offentliggörande av krigsmålen som genom att visa hur de sammanföll med bolsjevikernas fredsmål skulle inverka på deras uppträdande i Brest. Den 3 januari 1918 inlämnade överste William B. Thompson ett memorandum till Wilson där han yrkade att ”presidenten – – – skulle tala till det ryska folket – – – genom ett budskap till amerikanska kongressen” och ”att USA skulle förklara sig acceptera sådana grundläggande ryska fredsvillkor som avståndstagande från punitiva skadestånd etc.”³ Thompson antog att bolsjevikerna skulle avstå från en separatfred med Tyskland, ”om de fick intelligent hjälp eller stöd under förhandlingarna i Brest-Litovsk”. För övrigt ”är det redan nu möjligt att helt och hållet behärska läget i Ryssland och bringa det i absolut samklang med våra synpunkter”.⁴ Detta ”absolut” återspeglar en absolut missuppfattning av den bolsjevikiska mentaliteten ävensom Thompsons absoluta optimism, en missionärsenskap som han delade med Robins.

Av Wilsons tal i senaten den 22 januari 1918 framgår emellertid tydligt att de fjorton punkternas grundläggande principer hade stått klara för honom långt innan Thompson, ambassadör Francis, Robins och andra försökte påverka honom. De amerikanska rösterna från Ryssland kunde endast ha inverkat på tiden och föremålet för talet om de fjorton punkterna. Det var riktat direkt mot sovjetregeringens politik under konferensen i Brest-Litovsk.

Utrikeskommissarien Leo Trotskij vädjan till ”de allierade ländernas folk och regeringar” av den 30 december 1917 påskyndade förmodligen Wilsons beslut att delge världen sina fjorton punkter. Utrikesminister Lansing var imponerad av ”författarens skicklighet”. Han kallade Trotskij vädjan ”detta försåtliga tal”. ”Jag anser”, lydde hans sista mening, ”att det inte skulle anstå Förenta staternas värdighet att avge något som helst svar och att det skulle ge upphov till ytterligare förolämpningar och hotelser. Härmed vill jag dock inte säga, att det inte skulle vara lämpligt att någon gång i den närmaste framtiden förklara våra fredsvillkor mera i detalj än vi hittills har gjort.”

---

¹ Lockhart, a. a., s. 220.

² Hard, a. a., s. 72.

³ Kennan, a. a., s. 245.

⁴ Hard, a. a., s. 72.

Trotsky hade inlett sin appell med att säga att förhandlingarna i Brest hade uppskjutits på tio dagar för att ge de allierade länderna ”en sista möjlighet att delta i de kommande samtalen och sålunda gardera sig mot alla konsekvenser av en separatfred mellan Ryssland och fiendeländerna”. Två program hade presenterats i Brest, fortsatte han, det sovjetiska programmet för ”varje nationalitet oberoende av dess styrka och utvecklingsståndpunkt” och alla länders förening i ”ekonomiskt och kulturellt samarbete”. Det andra fredsprogrammet, som hade presenterats av Tyskland, Österrike-Ungern, Turkiet och Bulgarien, var däremot inte tillfredsställande:

”Det är nu nödvändigt att klart och tydligt definiera Frankrikes, Italiens, Storbritanniens och Förenta staternas fredsprogram. Kräver de liksom vi självbestämmanderätt för befolkningen i Elsass-Lothringen, Galizien, Poznan, Böhmen och de sydslaviska områdena? Om så är, går de då med på att bevilja befolkningen i Irland, Egypten, Indien, Madagaskar, Indokina etc. självbestämmanderätt, på samma sätt som den ryska revolutionen har beviljat folken i Finland, Ukraina, Vitryssland etc. denna rätt? Ty det står klart att kravet på självbestämmande för folken på de fiendliga ländernas territorium, medan den förvägras folken i det egna landet och kolonierna, skulle vara den mest oförstådda, cyniska form av imperialism – – Hittills har de allierade regeringarna absolut inte visat någon beredvillighet, och till följd av sin klassnatur kan de inte visa någon beredvillighet att sluta en verkligt demokratisk fred. De är inte mindre misstänksamma och fiendligt inställda mot principen om nationell självbestämmanderätt än Tysklands och Österrike-Ungerns regeringar. I denna fråga hyser det klassmedvetna proletariatet i de allierade länderna lika små förhoppningar som vi.”

När förhandlingarna i Brest återupptogs, fortsatte Trotsky, skulle sovjetregeringen inte vänta på de allierade:

”Om de senare fortsätter att sabotera en allmän fred, kommer den ryska delegationen ändå att fortsätta samtalen. En av Ryssland undertecknad separatfred skulle utan tvivel rikta ett hårt slag mot de allierade länderna, framför allt Frankrike och Italien – – Men om de allierade regeringarna med den blinda halsstarrighet som är så utmärkande för tynande och utdöende klasser, återigen vägrar att delta i förhandlingarna, kommer arbetarklassen att ställas inför det järnhårda tvånget att rycka regeringstyglarna ur händerna på dem som inte kan eller inte vill ge dess folk fred. I dessa dagar avgörs hundratusendens, kanske miljoners öden. Om vapenvila inte sluts på de franska och italienska fronterna kommer nya anfall, lika meningslösa, obarmhärtiga och oavgjorda som de tidigare att fordra oräkneliga offer på båda sidor. Den automatiska följderna av dessa av de härskande klasserna igångsatta massaker måste bli det fullständiga utrotandet av de europeiska folkens blomma. Men folken vill leva, och det har de rätt till. De är både berättigade och förpliktade att skjuta åt sidan allt som hindrar dem från att leva.”

Ännu en gång uppmanade Trotsky de allierade att komma till Brest-Litovsk, och ännu en gång lovade han i en högräddande avslutning hjälp ”åt de arbetande klasserna i alla länder som revolterar mot dessas nationella imperialister, deras chauvinister och militarister – under fredens, folkförbrödningens och samhällets socialistiska omdanings baner”.¹

Lansing blev förargad över Trotskijs provokativa appell. Han meddelade Wilson att den utgjorde ”ett direkt hot mot den bestående ordningen i alla länder”. Dokumentet diskuterade nationaliteternas rättigheter

¹ *Dokumenty vnesjne j politiki SSSR, Ministerstvo inostrannykh del SSSR* (Dokument rörande Sovjetunionens utrikespolitik, SSSR:s utrikesministerium), Moskva 1957, s. 7-70. Dokumentet är daterat den 17 dec. gamla stilen (30 dec. nya stilen) 1917 och undertecknat ”Folkkommissarien för utrikes ärenden”. Enligt en fotnot i volymen av 1957 är det återgivet enligt *Izvestija* av den 17 (30) dec. 1917, där det är undertecknat: ”Folkkommissarien för utrikes ärenden, L. Trotsky”. I boken är Trotskijs namn utelämnat.

”utan att definiera vad som menas med en nationalitet – – – Är bolsjevikernas uppfattning om nationalitet baserad på blod, boplatz inom ett bestämt område, språk eller politisk tillhörighet? – – – Bolsjevikernas förslag beträffande Irland, Indien och andra länder – – – är enligt min åsikt fullkomligt ohållbara, om det anses önskvärt att bevara den nuvarande uppfattningen om suveräna stater – – – Dokumentet är en appell till proletariatet i alla länder, till de okunniga och mentalt outvecklade, som till följd av sitt antal uppmanas att tillskansa sig herraväldet. I detta tycks mig den verkliga faran ligga med hänsyn till den nuvarande sociala oron i världen – – – Jag anser att man med all rätt kan fråga varför bolsjevikerna anser sig kunna tala i det ryska folkets namn. De tillskansade sig makten i Petrograd med våld, de bröt ner oppositionen inom armén genom att desorganisera den, de hindrade den folkvalda konstituerande församlingen att sammanträda därför att de inte vann kontroll över den, de har bemäktigt sig nationens egendom och konfiskerat privategendomen.”¹

De två inledande styckena i president Wilsons tal om de fjorton punkterna den 9 januari 1918² sysslade med den första stora krisen under förhandlingarna i Brest-Litovsk. Den 25 december – var det julstämningen? – hade fyrmaktsförbundets representanter ivrigt accepterat bolsjevikernas favoritformulering: ”Inga erövringar, inga skadestånd.” Den 27 december frågade en av de ryska militära representanterna general Max Hoffmann hur mycket av det ockuperade ryska områdena tyskarna hade tänkt evakuera. ”Inte en millimeter”, svarade Hoffmann.³

Vid lunchen följande dag, säger Hoffmann i sina memoarer, ”sade jag till Joffe, som satt bredvid mig, att jag hade det intrycket att den ryska delegationen fattade begreppet ‘fred utan erövringar’ på ett annat sätt än centralmakternas representanter. De senare hade den inställningen att det inte kunde betraktas som erövringar, när delar av det forna ryska kejsardömet frivilligt och enligt beslut av auktoriserade politiska församlingar kungjorde sin frigörelse från den ryska staten och sin union med Tyskland eller något annat land – – – Joffe såg ut som om han hade fått ett slag i huvudet. Efter lunchen konfererade Joffe, Kamenev och Pokrovskij å ena sidan och utrikesministern [Kühlmann], Czernin och jag å den andra i flera timmar, varvid ryssarna fritt gav uttryck för sin besvikelse och indignation. Pokrovskij förklarade under tårar av ilska att man inte kunde tala om fred utan erövringar om aderton provinser skulle avskiljas från Ryssland.”⁴

Den 10 december 1917 gjorde Lenin några anteckningar för att definiera begreppet ”erövringar”. Inte bara krigstida erövringar utan varje område som var taget ”sedan andra hälften av 1800-talet” skulle betraktas som erövat, om befolkningen hade gett uttryck för sitt missnöje ”i litteraturen, i beslut av parlament, stadsmyndigheter, möten eller liknande institutioner, i regerings- eller diplomatiska handlingar som var inspirerade av dessa områdens nationalrörelser, i nationalistiska dispyter, sammanstötningar, resningar etc.”. Vid denna punkt övergav Lenin försöket att definiera och överlät tydligen papperet åt Josef V. Stalin, nationalistkommissarien, som borde vara expert på underkuvade folks öden. Stalin tillfogade följande intressanta preciseringar om självbestämmandet: ”1. Varje [statslös] nationalitet som utgör en del av ett visst krigförande land tillerkänns officiellt rätten till självbestämmande, inkluderande rätten till utträde och upprättande av en oberoende stat; 2. Självbestämmanderätten utövas genom referendum för hela befolkningen i det självbestämmande området.” Stalin stipulerade vidare ”de senare villkor som garanterar fullföljandet av ett folks rätt till självbestämmande”. Dessa innefattade ”bortdragandet av trupper från det självbestämmande

¹ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Lansing Papers 1914-1920*, del II (Washington 1940, s. 346-349).

² Leonard, a. a., s. 92-101. Alla senare utdrag ur talet är från denna källa och jämförda med andra.

³ M. N. Pokrovskij, *Vnesjnaja politika rossii v 20. veke* (Rysk utrikespolitik under 1900-talet), Moskva 1926, s. 74.

⁴ Max Hoffmann, a. a., s. 201-202.

folkets område” och ”återinsättande av tjänstemän och andra som har förvisats av ockupationsstyrkorna”.¹

Varken general Hoffmann eller Kühlmann eller Czernin hade någon nytta av detta klarläggande av den bolsjevikiska doktrinen, ty den fick ligga opublicerad i sovjetarkiven ända till 1929. Hur som helst skulle den ha ignorerats, som Stalin själv ignorerade den när han i sin tur blev erövrare efter Hitlerpakten 1939.

Full av harm över de perfida tyskarna som på juldagen accepterade självbestämmandet och gjorde det till en tolkningsfråga tre dagar senare, kallade *Izvestija* dem ”ulvar i fårakläder”. Sovjetregeringens dagliga organ som inte hade fått riktiga upplysningar insåg inte vad det rörde sig om. Centralmakternas politik i Brest utformades av ulvar i ulvakläder och får i fårakläder. Fåren gick i fårakläder under julen, men tvingades sedan av ulvarna att byta till ulvakläder.

Richard von Kühlmann hörde till fåren. Han var född i Konstantinopel 1873, gjorde karriär inom tyska utrikesdepartementet under första världskriget och dog först 1948, efterlämnande det färdiga manuskriptet till sina memoarer.² Kühlmann var mycket intelligent och hade bakom sig grundliga studier i social teori, juridik och historia. Efter att ha beklätt olika sändebudsposter kallades han i juli 1917 till utrikesminister av Georg Michaelis, som hade efterträtt Bethmann-Hollweg som rikskansler. ”Jag har redan förklarat”, skriver han med anledning av utnämningen, ”att jag från krigets första dag har sett på de tyska utsikterna med föga optimism – – Om centralmakterna går ur denna väldiga kraftmätning utan territoriella förluster, kommer jag att betrakta det som en stor framgång.”³

Kühlman erkände att hans ställning som huvudförhandlare var ”ytterligt svår”.⁴ Han måste ständigt ta hänsyn till Ludendorff och Hindenburg – ”de båda halvgudarna”, som han kallade dem – i högkvarteret i Kreuznach. Det motsatte sig Sovjets förslag om självbestämmande och evakuering av de ockuperade områdena. ”Att den första punkten på den tyska dagordningen var Rysslands frigörelse från dess förpliktelser mot sina allierade hade halvgudarna i högkvarteret inte den ringaste förståelse för,”⁵ förklarade Kühlmann. Deras synvinkel var inte Kühlmanns. På tal om förhandlingarna i Brest, sade Ludendorff:

”Det verkligt viktiga var om de skulle bedrivas så att vi kunde anfalla [i väster] och avsluta den gigantiska kampen till vår fördel – – Den 25 december förklarade den österrikiske utrikesministern greve Czernin i de fyra allierades namn, att han gick med på de ryska förslagen om fred utan erövringar och utan skadestånd – – Självbestämmanderätten tolkades på ett sätt som brast i klarhet och inte var förenligt med Tysklands intressen – – Ingenting överensstämde med de beslut som hade fattats [vid ett kronråd i Kreuznach] den 18 december under kejsarens ordförandeskap. Vår framtid i öster blev tvivelaktig – – Jag talade med general Hoffmann och beklagade mig över den vändning som underhandlingarna hade tagit – – Vi fick nu veta, att greve von Hertling [den nye tyske rikskanslern] hade uttalat sitt gillande av Czernins jultal – – Vi gjorde långtgående eftergifter för principen om självbestämmande. Vi strök vårt påstående att befolkningen i – – Kurland och Litauen redan hade tillåtits att begagna sig av denna rätt och medgav att den skulle konsulteras på nytt. Det enda vi krävde var att detta skulle ske under vår ockupation. Trotskij vidhöll att vi först måste evakuera landet, och att befolkningen först sedan skulle begagna sig av sin rätt. Att evakuera

¹ *Leninskij sbornik*, 2:a uppl., del XI, Moskva-Leningrad 1931, s. 15-16. Också i Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 26, s.313.314

² Richard von Kühlmann, *Erinnerungen*, Heidelberg 1948.

³ Kühlmann, a. a., s. 471.

⁴ Kühlmann, a. a., s. 523.

⁵ *Ibid.*, s. 535.

landet var en militär orimlighet, vi behövde det för vår existens och hade inte för avsikt att utlämna det åt de skrupelfria bolsjevikerna.”¹ Händelserna utvecklades snabbt: samtidigt som ”glädjeexplosionen” över centralmakternas juldeklaration hade lockat ut ”hundratusentals arbetare och soldater på Petrograds gator för att demonstrera för en demokratisk fred”,² var sovjetdelegationen tillbaka från Brest med den sorgliga nyheten om den tyska helomvändningen av den 28 december.

Några månader efter Brest-Litovsk-fredens undertecknande frågade Trotskij sig ”varför den tyska diplomatin två eller tre dagar innan den blottade sin vargaptit hade talat i demokratiska ordalag. Vad hoppades Tyskland uppnå med detta?” Han drog den slutsatsen att Czernins förklaring på juldagen 1917 gjordes på ”Kühlmanns eget initiativ”. Trotskij skriver:

”Hemligheten i Kühlmanns diplomatiska steg låg i den omständigheten att han trodde sig kunna spela ett fyrahändigt spel med oss. Han resonerade av allt att döma som så: Ryssland behöver fred, bolsjevikerna kom till makten för att de kämpade för fred; bolsjevikerna vill behålla makten, och det kan de bara om de verkligen lyckas sluta ett fredsfördrag. Naturligtvis har de bundit sig för ett konkret fredsprogram – men vad är vi för diplomater, om vi inte kan inbilla folk att svart är vitt? Vi tyskar skall göra det lättare för bolsjevikerna genom att linda in vårt rofferi i demokratiska formler – – Med andra ord var Kühlmann beroende av en tyst överenskommelse med oss: Vi får tillbaka vår vackra formel oförändrad, och i gengäld ger vi dem tillfälle utan protester att förvärva provinser och nationer åt Tyskland.”³ Karl Radek kom till samma resultat.⁴

Givetvis kan Kühlmann ha resonerat så. Kanske han trodde att bolsjevikerna i sin oenighet skulle bli tvungna att sanktionera den snabba tyska omkastningen. Troligare är dock att den Kühlmann-Czernin-Hertlingska fårflocken såg en framgångsrik, försonlig konferens i Brest som ett långt steg mot en förhandlingsfred också i väster men att de röstades ner av de två ”halvgudarna”, vilka betraktade förhandlingarna som ett väldigt språng mot militär triumf över västmakterna.

Detta förstod president Wilson. I sitt tal om de fjorton punkterna den 8 januari 1918, sade han i kongressen:

”De ryska representanterna [i Brest-Litovsk] lade inte bara fram en fullständigt definierad förklaring av de principer enligt vilka de var villiga att sluta fred, utan också ett lika definierat program beträffande tillämpningen av dessa principer. Centralmakternas representanter å sin sida skisserade en överenskommelse, som även om den var oklarare tycktes kunna tolkas liberalt, tills de tillfogade sitt program för den praktiska tillämpningen. Detta program innefattade inga eftergifter – – Centralmakterna skulle behålla varje fot av de områden som deras arméer hade ockuperat – – Det är rimligt att anta att de allmänna principer för en överenskommelse som först lades fram härstammade från Tysklands och Österrikes liberalare statsmän – – medan de konkreta villkoren för överenskommelsen härstammade från militärerna – – Förhandlingarna är nu avbrutna. De ryska representanterna var uppriktiga och allvarliga. De kunde inte gå med på sådana förslag om erövring och dominans.”

Wilson's avsikt var att fjärma Turkiet och Bulgarien, de svagaste länkarna i fyrmaktsförbundet, från Tyskland, att vidga klyftan mellan de tyska civila och militärerna och framför allt att göra slut på den avbrutna Brest-Litovsk-konferensen genom att rikta komplimanger till bolsjevikerna och erbjuda sig att hjälpa dem om de stannade kvar i kriget.

¹ Erich Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen 1914-1918*, Berlin, 1919.

² Karl Radek, *Vnesnaja politika sovjetskoj Rossii*, Moskva 1923, s. 15.

³ Trotskij, a. a., s. 107-108.

⁴ Radek, a. a., s 15.

För att främja dessa syften skred presidenten sedan till att skissera upp Förenta staternas freds- eller snarare krigsmål, de berömda fjorton punkterna, av vilka punkt sex var av speciellt intresse för ryssarna:

”Evakuering av alla ryska områden och ett sådant reglerande av alla frågor som rör Ryssland att det garanterar de andra folkens bästa och friaste samarbete för att förskaffa detta land ett obehindrat och ostört tillfälle att fritt bestämma om sin politiska utveckling och nationella politik, och tillförsäkra det ett uppriktigt välkomnande i Nationernas Förbund med dess självvalda institutioner. Och mer än ett välkomnande, också hjälp av varje slag som Ryssland självt behöver och önskar. Den behandling som under de kommande månaderna kommer Ryssland till del från dess systemationers sida skall bli en prøvosten för deras goda vilja, deras förståelse för de ryska behoven, helt skilda från deras egna intressen, och för deras intelligenta och osjälviska sympati.” En halv miljon exemplar av presidentens tal trycktes av bolsjevikerna i tysk översättning och delades ut i de tyska linjerna på östfronten. Tusentals exemplar på ryska klistrades upp på husväggarna i Petrograd och andra städer. Sovjetradion sände ut talet åt alla håll. ”Med bolsjevikernas hjälp distribuerade amerikanska KFUM en miljon exemplar i de ryska linjerna och ytterligare en miljon på tyska i de tyska linjerna på östfronten. Alla [sovjet-] tidningar återgav talet in extenso.”¹

”Trots denna rikliga distribution”, skriver Wheeler-Bennet, ”hade de fjorton punkterna föga eller ingen inverkan på förhandlingarna i Brest-Litovsk.” George F. Kennan instämmer.² Historien bekräftar dessa omdömen. Frågan är om inte talet snarare gjorde skada. Wilson och Förenta staterna följde inte rekommendationerna i den sjätte punkten. Under de följande månaderna inledde Förenta staterna en militär intervention mot sovjetregeringen. Ryssarna kunde med all rätt håna och begabba. De förhoppningar som Wilsons vänliga formuleringar hade givit upphov till förvandlades till bitter besvikelse.

Sexton dagar efter Wilsons tal om de fjorton punkterna telegraferade Raymond Robins från Petrograd till William Boyce Thompson i USA: ”Kan inte för kraftigt understryka vikten av omedelbart erkännande av bolsjevikmyndigheterna och etablerandet av *modus vivendi* som möjliggör generöst och välvilligt samarbete. Sisson godkänner denna text och föreslår att ni visar Creel telegrammet.”³

De fjorton punkterna fascinerade Robins. Han kunde inte ha drömt om en större seger i sitt korståg för att förskaffa Sovjetryssland Amerikas vänskap. Telegrammet till Thompson visar att han väntade sig konkreta resultat av talet, först och främst i form av Förenta staternas erkännande av bolsjevikregimen. Han blev emellertid besviken.

Robins misslyckades liksom Lockhart och Sadoul. Deras nit, som hos Sadoul kombinerades med ideologi (han blev ivrig stalinist), hos Robins med ett accepterande av revolutionen som en reformation, och hos Lockhart med förståelse och stark plikt känsla, ledde till ingenting, därför att deras mål var att föra Ryssland tillbaka till kriget. De erbjöd bolsjevikerna möjlighet att fortleva med västerländsk militär hjälp. Detta framgick också tydligt av president Wilsons tal. Lenin insåg emellertid att detta var förenat med ett villkor: upprätthållandet av en front mot de mäktiga centralmakterna, vilket enligt honom var liktydigt med aktiv krigföring och således en dödlig fara för revolutionen.

När Wilson stod inför kongressen för att proklamera de fjorton punkterna, var Trotskij på väg tillbaka till Brest-Litovsk för att återuppta förhandlingarna. Det kritiska läget tvingade utrikes-

¹ John W. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk, the Forgotten Peace, March 1918*, London 1938, s. 147.

² Kennan, a. a., S. 264.

³ C. K. Cuning och Walter Pritt (red.), *Russian-American Relations: March 1917–March 1920, Documents and Papers*, New York 1920, s. 76-77.

kommissarien att själv ta reda på vad som ännu kunde göras. Ludendorffs och Hindenburgs skuggor hängde tunga över den utplundrade fästningsstaden. Wilsons ord var oklara och förpliktade till intet. Trotskij trodde emellertid att hans egna ord till den europeiska arbetarklassen var konkreta och kunde frigöra sovjetregeringen från dess maktlöshet. Lenins inställning, som Wilson inte tog i betraktande, var: självbestämmande, men inte på bekostnad av politiskt fortbestånd. Trotskij hade talat så mycket om självbestämmande, att Wilson trodde att bolsjevikerna var villiga att dö för denna princip. Han hade fel.

President Wilson visste att hans fjorton punkter inte hade givit något praktiskt resultat. Han insåg förmodligen att det praktiska hindret var erkännandet av sovjetregimen. Den 20 januari 1918 satte han sig vid sin skrivmaskin och knackade ner ett brev till utrikesminister Lansing:

”Här har vi den ständigt återkommande frågan: hur skall vi bära oss åt med bolsjevikerna? Det här förslaget förefaller mig värt att ta vara på, och jag skriver för att fråga vad ni anser. Eder [undertecknat med blyerts] W. W.”

Presidenten fogade texten till ett telegram, daterat den 14 januari i Köpenhamn, från en amerikansk diplomat som föreslog att en av de västallierade skulle upprätta diplomatiska förbindelser med sovjetregeringen för att ”bekämpa tyska intriger i Ryssland”. Av tradition, tack vare sitt nyliga uppträdande på scenen och ”framför allt sett mot bakgrunden av presidentens senaste budskap [de fjorton punkterna] var Förenta staterna bäst lämpade – – – att åta sig denna uppgift”.¹ USA skulle tala till Ryssland på alliansens vägnar.

Detta var en av de idéer som flyter i strömmar från ämbetsmän och enskilda medborgare som försöker utöva inflytande på ledande män. Den kom fram till presidentens bord, redan detta en framgång, och väckte hans intresse, men kom på avvägar i regeringslabyrinten. De allierade diskuterade redan militär intervention i Ryssland. Något erkännande var inte aktuellt.

Västmakterna erbjöd ingenting. Tyskland bjöd fred. Ryssland måste få fred. Men på vilka villkor? Det var vad Trotskij nu skulle ta reda på i Brest-Litovsk.

12. Generalerna och kommissarien

När Lenin och Trotskij var landsflyktingar i Europa utväxlade de förolämpningar, som bruket var i det revolutionära ryska drivhuset. Trotskij kallade en gång Lenin ”skrupelfri”, och Lenin kallade Trotskij ”en tom frasmakare”. I krisens stund grävde de emellertid ner stridsyxan och marscherade tillsammans mot den 7 november 1917. När sovjetregeringen tillsattes, fick Trotskij den näst viktigaste uppgiften – att sluta fred så fort som möjligt. 1918, när inbördeskriget hotade, tog Trotskij befälet över Röda armén. Lenin som före revolutionen hade varit synnerligen lättretad och kunnat ilska till om ett adjektiv eller ett komma syntes honom värt förlusten av en natts sömn, blev förlåtande sedan han vunnit makten. Han kunde fortfarande avlossa breddsidor mot oliktänkande. Han stämplade Zinovjev och Kamenev som ”strejk-brytare” när de tvekade inför oktoberrevolutionen. Men han utnämnde dem till höga poster inom sovjethierarkin. Han var en sträng härskare men inte hämndlysten mot frondörer. I Västeuropa hade han och Trotskij gett sig in i ideologiskt hårklyveri, men inom sovjetregeringen arbetade de trots sina tråtor som kompanjoner i ledningen av revolutionen.

Sovjetiska författare har förvrängt Trotskij del i revolutionen genom att ignorera honom eller förfälska fakta och utelämnat dokument. Men det finns tillräckligt med material kvar för att teckna ett porträtt av människan och bedöma hans verk.

---

¹ Båda dokumenten är från amerikanska utrikesdepartementets arkiv. Fotostatkopior ställdes vänligen till mitt förfogande av professor Arthur S. Link, utgivare av *The Papers of Woodrow Wilson*.

Leo Trotskij hade en biologisk magnetism som eggade dem som kom inom hans verknings-sfär. Eggelsen var den nödvändiga förutsättningen för revolutionär verksamhet. Fostrad i den revolutionära polemikens skola, vars uppgift var att förintna snarare än övertyga, kunde han gissla sina fiender både med tungan och pennan. När fredskonferensen i Brest-Litovsk blev en plattform från vilken en bolsjevik kunde tala till världen, föll uppgiften på Trotskij tack vare hans litterära väderkorn, snabbtänkheter och intensitet. Han var trettioåttio år gammal.

Det har sagts att Trotskij hade ett mefistofelesansikte. I själva verket hade han den judiske ryske intellektuelles mörka, bleka ansikte: hög panna, tjocka läppar, lockigt hår, yvig mustasch, litet pipskägg och närsynta ögon bakom en pincenez. Det var elden i dem som kom honom att se ut som en uppbragd kämpe. Han älskade strid. Kanske han inbjöd till kamp genom sin ohöljda individualism. De upptrampade stigarna lockade honom inte. När han uppmanades att välja mellan två vägar, valde han en tredje. Före revolutionen accepterade och förkastade han Lenin, stödde och motsatte sig bolsjevismen, övergick till mensjevikerna och drog sig till slut från båda och byggde sitt eget lilla politiska hemvist – tills utsikterna till avgörande handling i Ryssland 1917 förde honom tillbaka till bolsjevikpartiet. 1905 var alternativet absolut monarki eller en borgerligt-demokratisk författning, men Trotskij som inte godkände någondera, präglade slagordet: ”Ingen tsar utan en arbetarregering.” [Här misstar sig LF. Denna paroll ställdes inte av Trotskij, utan Parvus – se Trotskij's redogörelse för detta i *Den permanenta revolutionen*. MF anm] Under kontroversen om Brest-Litovsk var Lenin för fred och Bucharin för krig. Men Trotskij sade: ”Varken fred eller krig.” För en antingen-eller-människa som Stalin måste han ha varit irriterande.

Trotskij var mångfacetterad. Spränglård i politiken älskade han också litteraturen. Under 1920-talet räknades han bland Rysslands främsta litteraturkritiker. Med fötterna på slagfältet och handen på statskeppets roder läste han nya romaner och poesi. Han skrev en underbar prosa. Medan han gjorde historia, skrev han historia.

Både Lenin och Trotskij var diktatorstyper. Deras öde blev därför att skiljas när de aspirerade på diktaturen och att mötas igen, när framgången var nådd och Trotskij måste välja mellan att spela andra fiolen eller ingenting alls, så mycket mer som de var av samma åsikt i grundläggande frågor. De var båda övertygade marxister och trodde på det intima sambandet mellan en livskraftig rysk revolution och den europeiska socialistiska revolutionen. De var internationalister av olika intensitet.

Under det första världskriget levde Trotskij som flykting. Han flyttade från Österrike till Frankrike, till Spanien, till Förenta staterna för att kunna skriva fritt. Han kunde då inte föreställa sig att han skulle komma att spela en ledande roll under fredsunderhandlingar. Men i själva verket sade han där detsamma som han hade skrivit redan 1914: ”Vi har aldrig sökt hjälp hos Habsburg eller den hohenzollernska militarismen och vi söker den inte nu heller – – Vi skulle vägra att betrakta Hohenzollern inte bara som en objektiv utan också som en subjektiv allierad. Den ryska revolutionens öde är så oupplösligt förenat med den europeiska socialismens, och vi ryssar står så stadigt på internationalismens grund, att vi inte kan, inte för ett ögonblick får tänka på att köpa Rysslands tvivelaktiga frigörelse med den belgiska och franska frihetens säkra förintande – – Vi är med många band förenade med den tyska socialdemokratin. Vi har genomgått den tyska socialistiska skolan.”¹ Av detta skäl och av geopolitiska orsaker förblev Tyskland huvudmålet för den sovjetiska utrikespolitiken långt efter 1917. Men i motsats till Lenin var Trotskij häftigt antitysk. När det såg ut som om Kaisern skulle vinna kriget, skrev Trotskij om ”Hindenburgarnas, Moltkarnas och Kluckarnas gamla släkte, ärftliga specialister på massmord”. Han vidhöll att en tysk seger över Frankrike

¹ *War and the International*, Ibid., s. 31-32. [?]

”skulle innebära den feodala monarkins seger över den demokratiska republiken”.¹ Lenin gjorde ingen sådan skillnad, hyste inga sådana känslor.

Lenin skrev flitigt, men han var egentligen inte litterär. Trotskij älskade ord. Han förstod deras värde under en revolution då de skingrade förtvivlan och tände hopp. Han förstod deras begränsning när de riktades till ”Hindenburgarnas, Moltkarnas och Kluckarnas gamla släkte, ärftliga specialister på massmord”. Han var för intelligent för att spilla tid på att försöka omvända generaler och fältmarskalkar. Han koncentrerade sig i stället på att göra slut på det imperialistiska kriget genom att sätta igång inbördeskrig i alla krigförande länder. Lenin hade formulerat denna tanke redan före bolsjevikrevolutionen. Denna revolution visade hur man gjorde slut på kriget i *ett* land. Trotskij ville att andra skulle följa exemplet. Det var hans starkaste kort, hans största illusion på väg till Brest-Litovsk i januari 1918.

När det första ryska erbjudandet om vapenvila radierades, ringde Ludendorff till general Max Hoffmann på östfronten. ”Kan man förhandla med dessa människor?” frågade han. ”Ja”, svarade Hoffmann, ”man kan förhandla. Ers excellens behöver trupper, och det här är de första ni får.” Det var därför tyskarna satte sig vid förhandlingsbordet i Brest. Men kommunisterna, inte ens en sofistikerad kommunist som Trotskij – för att inte tala om senare, enfaldigare varianter – kan aldrig hitta på någon annan förklaring till en förnuftig handling från en främmande regerings sida än ”påtryckningar från allmänheten”. Trotskij trodde att det oratoriska slipandet av detta demokratiska instrument var bästa sättet att trygga den ryska diktaturen. Det var inte bara personlig fåfänga. Det var en allmänt utbredd åsikt bland bolsjevikerna.

Trotskij kom till Brest-Litovsk, ”satte han sovjetdelegationen i kloster”, som Hoffmann uttryckte sig: Inga måltider med centralmaktrepresentanterna, inga personliga samtal med dem fick förekomma. Man kunde inte samtidigt fraternisera med kejserliga dignitärer vid middagsbord och med soldater i hårdfrusna skyttegravar. Man kunde inte supera med generaler och samtidigt kräva deras störtande. Relationerna i Brest blev kyliga och formella. Ett svalg skilde förhandlingsparterna. Den militanta kommunismen stod emot den organiserade militarismen. Två världar stod i kamp i den härjade staden.

Tiden för förhandlingar var förbi. I duellen mellan vapenlösa revolutionärer och germanska krigsherrar var köpslående uteslutet. Sovjetplanen om en världsomfattande konferens mellan de krigförande var dödfödd. Freden skulle alltså bli till Tysklands fördel. En ekvation förändras inte om man subtraherar en militär nolla. Men anta att Kaisern lade embargo på Rysslands naturtillgångar och mobiliserade dess levande kraft? Å andra sidan kunde en förhandlingsfred mellan de två stridande lägren få lika ödesdigra följder. Tyskland kunde hämta sig från kriget, organisera Ryssland och på nytt falla över Västeuropa. Trots Wilson var västmakterna därför emot en fred utan seger. De tyska militaristerna, som insåg Rysslands vanmakt, blev arroganter. Utsikterna i Brest pekade därför på en för Tyskland fördelaktig separatfred.

General Hoffmann tröttnade emellertid snart på att lyssna till den judiske bondeättlingen Trotskijs besvärliga haranger. ”Nu inleddes”, skrev han, ”en ordduell mellan Trotskij och Kühlmann som pågick i veckor och ledde till ingenting. Småningom stod det klart för deltagarna att Trotskijs huvudändamål var att sprida sina bolsjevikiska doktriner, att han talade ut genom fönstret och gav en god dag i det praktiska arbetet.” Dessutom ”blev Trotskijs ton allt aggressivare. En dag påpekade jag för utrikesminister Kühlmann och greve Czernin – – att vi absolut måste återföra underhandlingarna till det praktiska planet”.²

¹ Ibid., s. 108. [ibid ?]

² Hoffmann, a. a., s. 208.

Ordduellen mellan Trotskij och Kühlmann – första rondan – pågick i tio dagar. Varje detalj i varje centralmaktsförslag diskuterades all oändlighet tills general Hoffmann gäspade eller röt till. Den 18 januari 1918 sammanfattade Trotskij. Tyskland och Österrike-Ungern ville, sade han, ”från det forna ryska kejsardömet territorium avskilja 170 000 kvadratkilometer som innefattade det forna hertigdömet Polen, Litauen och betydande, av ukrainare och vitryssar bebodda områden”. Fyrmaktsförbundet vägrade att meddela, tillfogade han, när eller om de tänkte evakuera denna väldiga domän. ”I praktiken är detta liktydigt med att de tyska och österrikiska regeringarna övertar dessa folks öden. Vi betraktar det som vår politiska skyldighet att öppet konstatera detta. Jag föreslår ett uppehåll i delegationernas arbete som ger den ryska republikens regering möjlighet att fatta sitt definitiva beslut beträffande de framlagda fredsvillkoren.”¹ Något uppehåll beviljades inte men Trotskij och Kamenev for till Petrograd för att rapportera för partiet.

Bolsjevikerna hade hela skaror av fiender, från de konservativa till vänstersocialist-revolutionärerna. Alla insåg att ett fredsfördrag skulle stärka Lenins ställning. Också vissa bolsjevik menade att en separatfred för att rädda den egna regimen skulle vara skamligt självisk och lämna en svart fläck på revolutionens gravsten när denna revolution oundvikligen måste gå under i sin isolering. I slutet av 1915 hade Lenin skrivit: ”Om revolutionen för [bolsjevikpartiet] till makten – skulle vi föreslå alla krigförande fred på villkor att alla kolonier samt alla beroende, förtryckta och inte helt självständiga folk befrias. Varken Tyskland, England eller Frankrike skulle under sina nuvarande regeringar acceptera ett sådant villkor. Då skulle vi bli tvungna att förbereda oss för ett revolutionärt krig.”² Det var precis vad många bolsjevik ville göra 1918. De mötte häftigt motstånd från Lenins sida.

Lenin var ett geni både som organisatör och desorganisatör. I båda fallen använde han samma metod: splittring. Han splittrade det ursprungliga ryska socialdemokratiska arbetarpartiet och i skapade sin egen lydiga bolsjevikfraktion. Han splittrade den ryska politiken 1917 genom att dela makten mellan Kerenskijregeringen och sovjeterna, tills de senare störtade den förra. Han splittrade utländska socialistpartier, som inte följde Moskva. I fråga om Brest-Litovsk-freden splittrade han sitt eget parti, av vilket en del höll sig till de principer som han hade förkunnat, till exempel 1915, medan han själv åsidosatte principer för praktiska hänsynstaganden.

Den 10 januari 1918 antog partiets regionalbyrå i Moskva en resolution som krävde ”avbrytandet av fredsunderhandlingarna med det imperialistiska Tyskland”. Samma dag kände partiets Petrograd-kommitté en till innehållet likadan resolution.³ Dessa var de två mest betydande partiavdelningarna i Ryssland, och de hade förmodligen ett visst inflytande på stämningen i landsorten. När Trotskij och hans svåger Kamenev återvände från Brest-Litovsk till Petrograd, motsatte sig en betydande del av partiet Lenins politik.

Revolutionen hade ännu inte börjat uppsluka eller ens terrorisera sina barn. En grupp bolsjevik tog sig sålunda friheten att uppträda mot Lenin och förordade ett revolutionärt krig. Uppbådet av förmågor var imponerande: Bucharin, E. Preobrazjenskij, A. Bubnov, madame Kollontaj, Inessa Armand, professor M. Pokrovskij, Karl Radek, A Stoltz, S. Kossior. E. Jaroslavskij, J. Pjatakov, M. Uritskij, T. Saprionov, V. Kujbysjev, Bela Kun, V. Smirnov och många andra som innehade och fortsättningsvis skulle inneha nyckelposter i Sovjetryssland.⁴ De gav snart ut en tidning i Petrograd och Moskva som hette *Kommunist*, och som klart tog ställning mot Lenin och fredsfördraget. ”Vi står på randen av kapitulation”, skrev Radek i första numret av Petrograd-upplagan, ”och detta för att proletärpartiet efter makttillträdet inte

¹ *Bolsjaja sovjetskaja entsiklopedija*, Moskva, 1927, 1 :a uppl., del VII, spalt 447-448.

² Lenin, *Sotjinenija*, 2 :a uppl., del XVIII, s. 313.

³ *Ibid.*, del XXII, utg. not, s. 599.

⁴ *Bolsjaja sovjetskaja entsiklopedija*, 1:a uppl., del VII, spalt 452.

främst räknar med arbetarklassens intressen, utan med de trötta bondemassornas stämningar och påtryckningar.” I andra numret av Moskva-upplagan förklarade Radek: ”Det är omöjligt att införa socialismen i ett enda land, som dessutom är efterblivet”.¹ Radek beskyllde med andra ord Lenin för att förråda revolutionen genom att inte inleda ett revolutionärt krig mot den europeiska kapitalismen. Att sprida revolutionens gnista i Europa var inte bara Lenins program av 1915, det var också Trotskijs – ”den permanenta revolutionen”. Men nu motsatte sig både Lenin och Trotskij det revolutionära kriget, Lenin för att det var ändamålsenligt med framtiden för ögonen, Trotskij för att Ryssland inte hade någon krigsduglig armé. ”Be-träffande det revolutionära kriget fanns inte minsta meningsskiljaktighet mellan Vladimir Iljitj och mig”, skriver den senare.²

För att kuva och kanske övertala den vänsterkommunistiska oppositionen skrev Lenin tjugoen ”Tesar om en omedelbar annexionistisk separatfred”.³ Redan titeln visade att han ogillade fredsfördraget men förordade dess snabba godkännande. Lenins teser präglades av kompromissvilja. De vägde tid mot lojalitet mot principer och rådande förhållande mot trohet mot tidigare program. Den 11 september 1917 hade Lenin skrivit: ”Den politiska maktens överförande till proletariatet – det är hela frågan – – Livet kommer att visa vilka modifikationer som är nödvändiga. Detta behöver man inte bekymra sig för. Vi är inga doktrinärer. Vår teori är en vägledning till handling, inte en dogm.”⁴ Detta är den leninistiska grunden för sovjetpolitiken. På den byggde Lenin sina tjugoen teser. Dessa kännetecknas framförallt av ändamålsenlighet, av utsikterna till framgång. Det gör att sovjetpolitiken i stort sett har släktskap med alla andra länders politik.

Lenins ledande tes var en djärv förvrängning. ”Den ryska revolutionens läge i detta ögonblick är sådant”, skrev han, ”att nära nog alla arbetare och det stora flertalet bönder otvivelaktigt står på sovjetmaktens och den av denna påbörjade socialistiska revolutionens sida. Sådillvida är den socialistiska revolutionens framgång i Ryssland säkerställd.” Detta var mildt sagt en överdrift, men Lenin måste visa djärv förtröstan för att få en solid grund för sin logiska pyramid. Varför skulle man offra liv för en chans om den ryska revolutionen var trygg och den europeiska långt avlägsen? För att visa detta insköt Lenin en annan tes – den sjätte: ”Det råder inget tvivel om att en socialistisk revolution måste och kommer att bryta ut i Europa. Alla våra förhoppningar om en *slutgiltig* seger för socialismen är grundade på denna övertygelse och på detta vetenskapliga förutseende.” Men när? ”Eftersom detta inte kan fastställas på något sätt, så skulle alla sådana försök objektivt leda till ett blint hasardspel.” Med andra ord är en fågel i handen värd två eventuellt obefruktade ägg i skogen.

Lenins återstående teser var pilar som riktades mot anhängare av det revolutionära kriget. Han sade att ”de ägande klasserna” redan hade påskyndat inbördeskriget. Sovjetmakten skulle vinna det, men det skulle ”oundvikligen” följas av ”en period av starkt förfall och kaos”. Dessutom hotade uppgiften att införa socialismen i Ryssland att bli ”stor och svår”, och den skulle kräva lång tid med hänsyn till överflödet av ”småborgerliga medlöpare till det socialistiska proletariatet” [bönderna] och arbetarklassens ”låga kulturnivå”. Därför behövde revolutionen en andhämtningspaus ”på minst några månader”, sade Lenin optimistiskt, för att kunna besegra bourgeoisien i sitt land. Och till slut: de tyska militärerna hade tagit hem spelet i Brest-Litovsk och skulle annektera Rysslands gränsområden och pålägga landet krigsskadestånd. Frågan för bolsjevikerna var nu: ”skall [vi] anta denna annexionistiska fred nu eller genast föra ett revolutionärt krig. Inga som helst mellanlösningar är i själva verket här

¹ Ibid., spalt 455.

² Trotsky, *Lenin*, s. 104. [och i *Mitt liv*]

³ Lenin, a. a., 2:a uppl., del XXII s. 191-199. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 425-433]

⁴ Lenin, *Toward the Seizure of Power. The Revolution of 1917: From the July Days to the October Revolution*, del I. New York 1932, s. 133. [*Collected Works*, vol 25, sid 286]

möjliga.” Om bolsjevikerna valde att kämpa skulle de, menade Lenin, ”objektivt kämpa för att befria Polen, Litauen och Kurland”.

Lenin läste upp dessa teser den 21 [8] januari för delegater från Petrograd, Moskva, Volga- och Uralområdena som skulle delta i den tredje sovjetkongressen. Efter att ha uttalat orden ”Polen, Litauen och Kurland” tillfogade han ex tempore och avslöjande: ”Men ingen enda marxist kan utan att bryta med marxismens och socialismens principer överhuvudtaget förneka, att socialismens intressen står högre än intresset av nationernas självbestämmanderätt.”¹ Därpå satte han sig.

Trotskij föreslog nu en medelväg: avbryta förhandlingarna i Brest, förklara att Ryssland har dragit sig ur kriget men underteckna inte fredsfördraget.

Därpå röstade konferensen. Av de 63 delegaterna röstade 32 för revolutionärt krig, 16 stödde Trotskij och 15 Lenin.²

Tre dagar senare, den 24 [11] januari, debatterades samma problem i centralkommittén, kommunistpartiets högsta verkställande organ. Lenin, som var lyhörd för stämningen, ändrade nu ståndpunkt. Hans nya förslag lød: ”Vi skall göra allt för att fördröja undertecknandet av freden.” Han insisterade alltså inte längre på ett ”omedelbart ingående av en annexionistisk separatfred”. Josef Stalin, Gregorij Zinovjev och Gregorij Sokolnikov stödde honom. ”Det finns ingen revolutionär rörelse i väster”, förklarade Stalin, ”det finns inga fakta, det finns bara en möjlighet, och den kan vi inte räkna med.”³

Trotskij däremot upprepade: ”Vi avslutar kriget, vägrar att underteckna freden och demobiliserar armén.” Bucharin och Uritskij instämde. Uritskij beskyllde Lenin för nationalism. ”Kamrat Lenins misstag”, framhöll han, ”är – – – att han inte ser på denna fråga från internationell synpunkt.”⁴

Lenin försvarade sig: armén var trött och de militära förråden uttömda. Om tyskarna ville, kunde de ta Reval och Petrograd ”med blotta händerna”. Genom att förlänga kriget ”skulle vi bara stärka den tyska imperialismen, och det skulle ändå bli fred, men en sämre fred, därför att den skulle slutas av någon annan än vi. Utan tvivel är den fred som vi nu blir tvungna att sluta neslig, men om kriget börjar på nytt, sopas vår regering undan. Och freden sluts av en annan regering”.

Detta var ett argument för fred utan dröjsmål. Men ändå rekommenderade Lenin förhållning.

De som talar för ett revolutionärt krig, fortsatte Lenin, tror att det skulle utlösa revolution i Tyskland. ”Men Tyskland är bara havande med revolutionen, och hos oss har ett fullt friskt barn redan fötts – den socialistiska republiken som vi kanske tar död på, om vi inleder ett krig.” Lenin instämde inte med Stalin beträffande de osäkra utsikterna till revolution i väster, inte heller med Zinovjev som ansåg att undertecknandet av freden tillfälligt skulle försvaga den revolutionära rörelsen i Västeuropa. ”Men kärnpunkten är att där har rörelsen ännu inte börjat, medan vi har ett nyfött, glatt skrikande barn. Om vi inte nu klart säger ut att vi går med på fred, är vi förlorade. För oss är det viktigt att hålla ut, tills den allmänna socialistiska revolutionen bryter ut, och det kan vi bara om vi sluter fred.” Trotskijs förslag var, sade Lenin, ”en internationell politisk demonstration”.⁵

¹ Lenin, *Sotjinenija*, 2 :a uppl., del XXII, s. 198. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 432]

² Ibid., utg. not, s. 600.

³ Ibid., utg. not, som citerar Stalin från *Protokoly tsenralnogo komiteta*, (Centralkommitténs protokoll).

⁴ *Bolszaja sovjetskaja entsiklopedija*, 1:a uppl., del VII, spalt 451.

⁵ Lenin, *Sotjinenija*, del XXII, s. 200-202. [Ej i *Collected Works*]

På detta inspirerade tal följde omröstning. Tolv röstade för Lenins förhållningsförslag, en emot; två röstade för revolutionärt krig, elva emot, en avstod; nio röstade för och sju emot Trotskijns motion.¹

Följande dag hade bolsjevikernas och den socialistrevolutionära vänsterns centralkommittéer en gemensam session. Här utföll röstningen så att den resolution som skulle föredras för sovjetkongressen lydde: ”Inte föra krig, inte underteckna fred.” Det var Trotskijns formulering.²

Den tredje sovjetkongressen sammankom i Petrograd mellan den 23 och 31 [10-18] januari 1918. Bland delegaterna fanns både mensjeviker, högersocialistrevolutionärer, förenade internationalister, vänstersocialistrevolutionärer och bolsjeviker, inalles 1 046 delegater. Lenin talade till dem den 24 januari och påpekade att sovjetregeringen hade suttit vid makten i två månader och femton dagar, ”det vill säga fem dagar längre” än Pariskommunen. Han behandlade det allt sämre inhemska läget, men förklarade till slut: ”den socialistiska revolutionen mognar fram i alla länder världen över för varje dag och timme som går”. Han avslutade med en fanfar: ”Ryssen har börjat – och tysken, fransmannen och engelsmannen kommer att slutföra det, och socialismen kommer att segra.”³

Trotskij rapporterade sedan frågan om ”krig och fred”. Efter en diskussion enades delegaterna om att godkänna sovjetregeringens skötsel av utrikespolitiken och beviljade den ”de vidsträcktaste fullmakter” beträffande fredsfördraget.⁴

Med dessa fullmakter for Trotskij till Brest-Litovsk sent på kvällen den 26 januari. Enligt omröstningarna i de olika församlingarna var hans uppgift utan tvivel att förhåla tiden. Ingen kommitté, kongress eller konferens hade röstat för ett fredsfördrag. Trotskijns ”inget krig, ingen fred” hade fått majoritet i centralkommittén, vars beslut var lag under perioderna mellan kongresserna. Han var sålunda bemyndigad att meddela centralmakterna att Ryssland skulle dra sig ut ur kriget utan att underteckna fredsfördraget.

Trotskij reste från en dyster huvudstad. Det var ont om livsmedel i Petrograd, och ”spekulerandet så oerhört”, att Lenin beordrade väpnade patruller av arbetare och soldater att spåra upp spekulanterna. Var och en som vägrade att ansluta sig till en patrull skulle få sina ransoneringskort indragna. ”Så länge vi inte tillämpar terror mot spekulanterna, dvs. skjuter dem på stället”⁵, förklarade Lenin, ”kommer ingenting att lyckas.” I övriga delar av landet var det ännu värre. Stora områden var invecklade i inbördeskrig. Att besegra de vita var en väldig uppgift. Ryssland var fortfarande militärt sett maktlös. På väg till Brest såg Trotskij de övergivna ryska skyttegravarna. I januari demobiliserade regeringen officiellt alla soldater på över trettifem år⁶. Men yngre män hade också fötter, och, som Lenin sade, dessa fötter röstade mot kriget. De gick hem.

Under uppehållet i Brest-Litovsk hade greve Czernin varit i Wien. Där hade han i ett tal till parlamentet den 24 januari sagt: ”Jag fordrar inte en kvadratmeter, en groschen av Ryssland”. Hungerupplopp förekom allt oftare i den sviktande dubbelmonarkin. Kejsar Karl hade bakom Czernins rygg stått i kontakt med franska regeringen. Österrike, som var i lika stort behov av fred som Sovjetryssland, hotade Tyskland med att sluta separatfred med bolsjevikerna.

Kühlmann kunde skänka Czernin förståelse, men ingenting annat, han hade själv desavuerats av de tyska militärerna. I början av januari hade Hindenburg i ett långt brev till Kaisern

¹ Ibid., utg. not, s. 600.

² Ibid., utg. not, s. 600.

³ Ibid., s. 205-218. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 434-451]

⁴ Ibid., utg. not, s. 601.

⁵ Ibid., s. 243.

⁶ *Dokumenty vnesjnej politiki SSSR*, del 1, s. 103-104.

beklagat sig över Kühlmanns förhållningstaktik, och också över general Hoffmann. ”General Hoffmann är min underlydande”, skrev fältmarskalken, ”och har inget ansvar för den polska frågan.” Men icke förty ”har Ers Majestät i den polska frågan föredragit general Hoffmanns åsikt framför min och general Ludendorffs”. Han och Ludendorff, fortsatte han, var övertygade om att deras politik skulle stärka monarkin, ”medan den motsatta endast kunde leda ner från det berg till vars topp Edra lysande förfäder har lett Preussen och Tyskland”. Kaisern, framhöll Hindenburg, kunde inte vänta sig att ”hederliga män som lojalt har tjänat Ers Majestät och Tyskland med sin auktoritet och sitt rykte skall delta i överenskommelser i vilka de inte kan delta, därför att de är övertygade om att de måste vara till skada för kronan och riket”. Naturligtvis var det kejsarens sak att besluta. ”Man behöver givetvis inte ta någon hänsyn till min och general Ludendorffs personer när landets väl står på spel.”¹ Detta var en antydning om att de kunde avgå – i ett ögonblick då den jättelika tyska ”segeroffensiven” i väster redan var under förberedelse – om Kaisern föredrog Hoffmanns synpunkter framför deras.

Kaisern sände Hindenburg ett svar ovan stridsvimlet. Fältmarskalkens brev visade återigen att han och generalkvartermästaren var ”män vilkas fullständiga lojalitet och förmåga är oundgängliga för mig för den fortsatta krigsföringen. Mitt förtroende till er båda kan inte rubbas av den omständigheten att jag och min politiske rådgivare, rikskanslern, i vissa punkter avviker från er bedömning av läget”. Kaisern gav rikskanslern kopior av denna korrespondens. Rikskanslern gav dem åt Kühlmann. Den 12 januari sammanträdde Hertling med Ludendorff och Hindenburg i Berlin. ”Där förklarade Ludendorff emfatiskt, att han skulle be om avsked, om Kühlmann stannade på sin post.”²

Kühlmann stannade, och Ludendorff bad inte om avsked. Men spänningen inverkar på fredsunderhandlingarna. Ludendorff skriver i sina memoarer:

”Den 23 januari [en vecka före de förnyade underhandlingarna] förklarade fältmarskalken på min begäran vid konsultationerna i Berlin, att vi måste klara upp läget i öster. Innan det var gjort måste vi där kvarhålla goda divisioner, som skulle kunna användas i väster. Om ryssarna försökte förhålla det hela ytterligare, måste vi återuppta fientligheterna. Detta skulle leda till bolsjevikregimens störtande, och de som efterträdde den måste sluta fred. [Lenin sade samma sak följande dag.]

Vad skall väl ententens statsmän tänka om vårt behov av fred, om vi låter behandla oss på det viset av Trotskij och hans bolsjevikregering? Hur nödvändig framstår inte freden för Tyskland, när vi bokstavligen springer efter sådana människor och håller till godo med öppen propaganda mot oss och vår armé! [Vad skulle världen tänka] när vi låter behandla oss så av obehäpnade ryska anarkister? Under de återupptagna förhandlingarna ordnades allt i enlighet med Trotskijns önsknings.

Men småningom tycktes också diplomaterna märka att diskussionerna med honom inte ledde till resultat. Utrikesminister von Kühlmann och greve Czernin beslöt att avbryta förhandlingarna och var tillbaka i Berlin den 4 februari – – Jag hade farit till Berlin i början av februari för att diskutera läget med herr von Kühlmann och greve Czernin. Under våra samtal den 4 och 5 februari fick jag av den förre ett löfte att han skulle bryta med Trotskij 24 timmar efter undertecknandet av freden med Ukraina.”³

Czernins nerver var ”helt förstörda”, skrev Hoffmann i sin skildring av Brest-Litovsk-konferensen.⁴ Ju längre tiden led, desto sämre blev läget i Österrike-Ungern och Czernins

¹ Kühlmann, a. a., s. 536-539; den kompletta texten till hans brev och Kaiserns svar.

² Ibid., s. 537.

³ Erich Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen*, Berlin, 1919.

⁴ Hoffmann, a. a., s. 197.

nerver. ”För att undvika hungersnöd, måste de be om hjälp från Berlin. Berlin hjälpte givetvis, trots sina egna svårigheter, men detta hindrade givetvis Czernin från vidare hotelser om separatfred med Trotskij.”¹ Tyskland som själv levde på kålrötter, kunde emellertid inte uppfylla Österrikes önsningar. Det kunde bara Ukraina, Rysslands kornbod, och om centralmakterna ville ha ukrainsk spannmål ”måste de hämta den själva”, sade Hoffmann.² Men förutsättningen var ett separat fördrag med ett ”självständigt” Ukraina. Denna fred var Hoffmanns dolda trumf gentemot Trotskij.

När Sovjet i december uppmanade all världens länder att skicka representanter till Brest-Litovsk för fredsdiskussioner accepterade inget – utom Ukraina. Lenin, som otaliga gånger hade talat om Ukraina som en fånge i tsar-Rysslands ”folkfängelse”, kunde inte motsätta sig att Ukraina blev representerat vid förhandlingsbordet.

Ukraina hade faktiskt skilt sig från Ryssland efter marsrevolutionen 1917 och tillsatt en egen regering under ordförandeskap av V. K. Vinnitjenko, en trettiåttaårig romanförfattare och medlem av Ukrainas socialdemokratiska parti som hade deltagit i revolutionen 1905. Senare organiserade han en nationalistisk resning mot den tyska ockupationsmakten, och till slut tjänade han Sovjetukrainas regering.³

Detta var enligt bolsjevikiskt synsätt ingen neslig karriär, och när representanterna för Vinnitjenkos regering, ”centrala radan”, i december 1917 anlände till Brest blev de vänligt mottagna av den ryska delegationen. Trotskij skrev: ”Vid sitt första uppträdande i Brest-Litovsk beskrev delegationen från Kiev Ukraina som en integrerad del av den blivande ryska republiken.”⁴

Tyskarna och österrikarna inledde emellertid separata samtal med ukrainarna, antydde eventuellt diplomatiskt erkännande och uppmuntrade deras frihetssträvanden. Här stödde alltså centralmakterna självbestämmanderätten – i sitt eget intresse.

Samtidigt uppmanade sovjetdelegationen ukrainarna att förklara generalerna Kaledin och Kornilov för kontrarevolutionärer och att lova att inte ”hindra [Moskva] i kampen mot dem”.⁵ Detta innebar att ryska trupper skulle få passera genom centrala radans område på väg mot generalerna. Ukrainarna förhalade tiden och påskyndade sina underhandlingar med tyskarna.

Bolsjevikerna betraktade inte sitt röda Ryssland som ett ”folkfängelse” och motsatte sig därför ukrainsk separatism. Sovjetstyrkor angrep och störtade centrala radan. När Trotskij i slutet av januari 1918 återvände till Brest hade han med sig V. M. Sjakry, krigsminister i Ukrainas sovjetregering, och I. G. Medvedjev, Ukrainas president. Brest-Litovsk hade förklarats som ukrainskt område. ”Förutom Brest-Litovsk”, skrev Trotskij, ”hade radan knappt några områden.”⁶ Enligt Hoffmann meddelade Trotskij konferensen att ”radans makt var obefintlig och dess representanter hade bestämmanderätt endast över sina rum i Brest-Litovsk”. Hoffmanns kommentar löd: ”Tyvärr fanns det enligt mina informationer om läget i Ukraina skäl att tro att Trotskijs uttalande inte saknade grund.”⁷

Hur som helst undertecknade centralmakterna ett fördrag med den maktlösa ukrainska regeringen den 8 februari 1918. Denna regering hade inget territorium. Ändå ställde den

¹ Ibid., s. 211.

² Ibid., s. 217.

³ Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXII, utg. not, s. 632.

⁴ Leo Trotzki, *Von Oktober bis nach Brest-Litovsk* (broschyr), s. 110 [på svenska: *Den ryska arbetarrevolutionen. Från novemberrevolutionen till Brestfreden*, Frams förlag, 1918. *MF anm*]

⁵ Ibid., s. 117.

⁶ Ibid., s. 118.

⁷ Hoffmann, a. a., s. 213.

territoriella krav. Den krävde det polska distriktet Cholm, och tyskarna gick den till mötes. I gengäld gav den Tyskland rätt att sända trupper till Ukraina.

Sovjetryssland stod inför en kris. Genom att lägga beslag på ukrainsk spannmål förvärrade tyskarna och österrikarna läget i det svältande Ryssland. Den tyska ockupationen skulle också göra det omöjligt för Lenin att skicka trupper mot de vita generalerna i norra Kaukasien. Dessutom var det fara värt att den tyska aptiten skulle växa och att själva Sovjetryssland snart skulle stå i tur.

Fördraget med Ukraina ställde Trotskij inför ett problem. Var det nu tid att tillämpa hans recept: ”Inget krig, ingen fred”? Visste han att Ludendorff den 4 och 5 februari hade avtvingat Kühlmann ett löfte ”att bryta med Trotskij 24 timmar efter undertecknandet av freden med Ukraina”? En brytning med Trotskij innebar slutet på Brest-konferensen (ingen fred) och ny tysk invasion i Ryssland (krig). Det finns inga bevis för vare sig att Trotskij visste eller inte visste; men en avsiktlig eller oavsiktlig tysk indiskretion *kan* ha förekommit. Han kan alternativt själv ha räknat ut att Tyskland inte skulle försumma att begagna sig av det ukrainska fördraget och ställa honom inför ett ultimatum: underteckna eller vi rycker in i Ryssland.

Men precis som Kühlmann hade gett Ludendorff ett löfte, hade Trotskij gett Lenin ett. Under första rondan mellan Trotskij och Kühlmann i januari hade Trotskij skrivit till Lenin om sin önskan att iscensätta en ”pedagogisk” demonstration genom att meddela: ”Vi skall avbryta kriget men utan att underteckna ett fredsfördrag.” ”Det var min åsikt”, förklarade Trotskij i sin bok *Lenin*,¹ ”att vi, kosta vad det kosta ville, före undertecknandet av freden måste ge Europas arbetare ett tydligt bevis på vår fiendskap mot de maktavande i Tyskland.” Detta visar att talet om ”tyska agenter” hade vållat smärta. Nu ville Trotskij inleda denna äventyrliga ”ingen-fred-ingen-krig”-manöver för att bemöta beskyllningen för att vara tysk agent. Denna spelöppning skulle, trodde han, bana väg för den europeiska revolutionen. Lenin svarade: ”Kom hit, så skall vi diskutera saken.”²

Trotskij framlade saken för Lenin i Petrograd i slutet av januari. ”Det låter bestickande”, svarade Lenin enligt Trotskij, ”i synnerhet om Hoffmann inte kunde låta sina trupper marschera mot oss. Men om det har vi föga hopp. Han kommer att skicka speciellt utvalda regementen av bajerska bönder, och hur går det då?” Trotskij hade sagt att den tyska armén inte skulle marschera. ”Ni har själv sagt att skyttegravarna är tomma.”

”I så fall skulle vi vara tvungna att underteckna fördraget”, svarade Trotskij, ”och då skulle det stå klart för alla, att vi inte har någon annan möjlighet. Det skulle åtminstone ta död på legenden att vi bakom scenen står i förbund med Hohenzollarna.”

”Det finns givetvis mycket som talar för det”, svarade Lenin, ”men jag tror ändå att det är för djärvt. För ögonblicket är vår revolution viktigare än allt annat.”

Trotskij påpekade därpå att många inom partiet var emot undertecknandet av freden. Vänsterkommunisterna hade ”spelat en aktiv roll” under oktoberrevolutionen, och de hade många anhängare. Ett fredsfördrag skulle innebära splittring inom partiet.

”Bättre en splittring inom partiet än att revolutionen störtas med vapenmakt”, genmålde Lenin. Splittringen kunde helas, vänstern skulle återkomma, ”men om tyskarna störtar oss, kommer ingen av oss tillbaka”.

”Vi undertecknar freden under bajonetthot”, sade Trotskij. ”Sedan måste bilden stå klar för alla världens arbetare.”

¹ S. 106.

² *Ibid.*, s. 107.

”Men ni stöder alltså inte planen på ett revolutionärt krig?” frågade Lenin.

”Under inga omständigheter”, lovade Trotskij.

”I så fall”, sade Lenin enligt Trotskij, ”är experimentet kanske inte så farligt. Vi riskerar att förlora Estland och Lettland.” ”Lenins främsta bekymmer”, säger Trotskij, ”var att vi i händelse av ett förnyat tyskt anfall inte skulle få tid att underteckna fördraget, det vill säga att den tyska militarismen inte skulle ge oss någon tid. ‘Detta odjur tar sitt språng plötsligt’, påpekade Vladimir Iljitj ofta.” Det skulle inte bli något tillfälle att underteckna ”under bajonetthot”.

Trotskij insåg att Lenin gav efter för honom och hans medelvägsmetod, därför att majoriteten inom partiets högsta ledning annars skulle ha röstat på revolutionärt krig. Men vid det ryska kommunistpartiets sjunde kongress i mars 1918 avslöjade Lenin att han och Trotskij hade kommit till en överenskommelse: ”Vi håller ut, tills tyskarna ställer sitt ultimatum, och sedan kapitulerar vi.”¹

Efter att tyskarna den 8 februari 1918 hade undertecknat sitt fredsfördrag med den ukrainska exilregeringen, beslöt Trotskij att hålla sitt löfte till Lenin att genomföra sin ”pedagogiska demonstration”, innan tyskarna ställde ultimatum. Vad Trotskij inte visste var förloppet av den tysta kamp som bakom scenen fördes mellan Kühlmann och Czernin å ena sidan och de tyska militärerna å den andra.

När det ukrainska fördraget var undertecknat, skrev Ludendorff : ”Jag uppmanade nu herr von Kühlmann att infria sina löften från den 5 och bryta med Trotskij, men han vägrade. Samma dag uppmanade ett radiobudskap från ryska regeringen den tyska armén att vägra lyda sin Allerhögste krigsherre”, kejsaren. Detta kom generalerna att resa borst. Nu ingrep Hindenburg. ”På fältmarskalkens begäran instruerade kejsaren nu herr von Kühlmann att ställa ett ultimatum till Trotskij som fordrade antagandet av våra tidigare villkor [tysk annektering av Polen, Litauen och Kurland] och vidare att kräva evakuering av Östersjökusten”² – Lettland, Estland och öarna i Moonsundet, uppmarschområdet mot Petrograd. Kaiserns telegram förutsatte ett tjugofyra timmars ultimatum.

”Men utrikesminister von Kühlmann”, säger Hoffmann med en stark förenkling, ”hade fått det intrycket att det just i detta ögonblick skulle vara möjligt att komma någon vart med förhandlingarna, eftersom Trotskij under intryck av den ukrainska freden för första gången praktiskt hade tagit itu med fredsproblemen. Han hade förfrågat sig hos Kühlmann om det inte fanns några möjligheter att bevara Riga och de närbelägna öarna [Moon, Ösel och Dagö] inom det ryska riket.” Detta drag av Trotskij kan ha varit Kühlmanns omedelbara ursäkt för att uppskjuta ställandet av ultimatum. Han kan också ha tänkt på möjligheten av fredsunderhandlingar med västmakterna.

Kühlmann handlade modigt. I stället för att följa kejsarens instruktioner, telegraferade han enligt Hoffmann till kejsaren: ”Om Hans Majestät insisterar på överlämnandet [av ultimatum] måste riket se sig om efter en ny utrikesminister. Han skulle vänta till klockan 16.30. Om han då inte hade fått någon ny order beträffande ultimatum, skulle han övergå till dagordningen.” Ingenting kom före 16.30, och Kühlmann behöll ultimatum i fickan.³ Trotskij hade kanske på känn att ett ultimatum hängde i luften. Ett sådant måste han acceptera, det hade han lovat Lenin, och avstå från sin favoritidé. När Kühlmann, som förde ordet, sålunda inledde politiska utskottets session den 10 februari, reste sig Trotskij och sade:

¹ Lenin, *Sotjinenija*, del XXII, s. 333.

² Ludendorff, a. a.

³ Hoffmann, a. a., s. 213-214. Märkligt nog nämner Kühlmanns egna memoarer ingenting om denna episod.

”Om detta krig någonsin har varit defensivt, så har det för länge sedan upphört att vara det på båda sidor. När Storbritannien bemäktigar sig kolonier i Afrika, Bagdad och Jerusalem, så är det inget defensivt krig. När Tyskland ockuperar Serbien, Belgien, Polen, Litauen och Rumänien och tar öarna i Moonsundet i besittning, så är det inte heller ett defensivt krig. Detta är en kamp om världens uppdelning. I dag står det klarare än någonsin.

Vi vill inte längre delta i detta rent imperialistiska krig – – – Vi är lika oförsonliga fiender till imperialismen i båda lägren – – – Föregripande den tid som vi tror snart skall komma då den förtryckta arbetarklassen i alla länder övertar makten, som Rysslands arbetande folk redan har gjort, drar vi vår armé och vårt folk ur kriget. Våra bondesoldater måste återvända till sina åkrar denna vår för att fredligt odla den jord som revolutionen överförde från godsägarna till bönderna. Våra arbetarsoldater måste återvända till sina fabriker för att producera, inte vapen utan produktiva verktyg och tillsammans med jordbrukarna bygga upp en ny socialistisk ekonomi.

Vi drar oss ur kriget. Vi förkunnar detta för folk och alla regeringar. Vi utfärdar ett dekret om allmän demobilisering av våra arméer mot Tyskland, Österrike-Ungern, Turkiet och Bulgarien. Vi hoppas och tror av hela vårt hjärta, att andra folk snart följer vårt exempel. Samtidigt förklarar vi att de villkor som de tyska och österrikisk-ungerska regeringarna har erbjudit oss är i grunden motsatta alla folks intressen – – – Vi vägrar att godkänna de villkor som den tyska och österrikisk-ungerska imperialismen med sina svärd ristar in i levande nationers kroppar. Vi kan inte på ryska revolutionens vägnar underteckna villkor som medför förtryck, elände och olycka för miljoner mänskliga varelser. De tyska och österrikisk-ungerska regeringarna vill behålla andra folks områden med erövrarens rätt. Må de utföra sina dåd öppet! Vi kan inte hylla våldet. Vi drar oss ur kriget, men vi ser oss tvungna att vägra att underteckna fredsfördraget.”¹

”Hela kongressen satt mållös efter Trotskijs tal”, säger Hoffmann.² ”Detta gjorde förvirringen i öster fullständig”, säger Ludendorff.³

Trotskyj njöt förmodligen av den tyska besvikelsen. Han hade sinne för det dramatiska. Lenin var prosaisk. Trotskyj ville demonstrera att han inte var påverkad av tyskarna. Lenin ogillade gester som kunde skada den ryska revolutionen. Trotskyj höll emellertid sin överenskommelse med Lenin: kapitulation efter ett tyskt ultimatum, men ingen kapitulation utan föregående ultimatum. För Trotskyj hade detta internationell betydelse. Lenin gav efter för att undvika en splittring inom partiet.

13. Lenins viljestyrka

Kühlmann hämtade sig snabbt efter Trotskijs tal och definierade det formella läget. ”Jag drar den slutsatsen”, sade han, att centralmakterna ”nu befinner sig i krig med Ryssland.” Trotskyj svarade att väpnad aktion i detta läge inte skulle tjäna fäderneslandets försvar. Därför ”är jag djupt övertygad om att de tyska och österrikisk-ungerska folken inte kommer att tillåta den.”⁴ Ryssarna lämnade Brest-Litovsk följande dag efter en kort och planlös diskussion med fienden.

¹ *Mirnye peregovory v Brest-Litovske. S 22/9 dekabreja, 1917 po 3 marta 1918. Del I, Polnyj tekst stenogramm pod redaksiej i s primetjanjami A. A. Joffe (V. Krimaskogo) s predisloviem L. Trotskogo.* Izdatelstvo Narkomindela, Moskva 1920. (Fredsförhandlingarna i Brest-Litovsk från den 22 december till den 3 mars 1918, del I, komplett stenografisk text, utg. och kommenterad av A. A. Joffe (V. Krimaskij) med inledning av L. Trotskyj. Utg. av utrikeskommisariatet, Moskva, 1920, s. 205-208.

² Hoffmann, a. a., s. 214.

³ Ludendorff, a. a.

⁴ *Mirnye peregovory v Brest-Litovske*, s. 210.

Reaktionerna i centralmaktslägret varierade. ”Ambassadör von Wiesner, en av Czernins medhjälpare”, berättar Hoffmann, ”missförstod fullständigt situationen, vilket var regel hos denne diplomat, och telegraferade till Wien, att fred var slutet.” I tyska städer flaggades i flera timmar, tills order kom att hala flaggorna. Hoffmann å sin sida telegraferade till Ohl: ”Vapenvilan automatiskt till ända”. Ohl svarade att den delade generalens åsikt. Detta innebar ett återupptagande av fientligheterna i öster.¹

Kühlmann motsatte sig dock nya strider. Han framlade sina synpunkter för ett möte av centralmaktsrepresentanter som sammankallades genast efter Trotskijs tal: det militärt impotenta Sovjetryssland kunde ignoreras. Alla tyska trupper och förråd kunde utan fara överföras till västfronten ”för att tillfoga västmakterna ett avgörande nederlag”. Han förordade denna strategi så mycket mer som han ”visste, att Österrike-Ungern – – – kraftigt skulle motsätta sig ett återupptagande av kriget i öster. Bulgarien var inte heller särskilt angeläget om en fortsättning av kriget, och Turkiet som väntade sig betydande erövringar skulle förmodligen föredra en undertecknad fred som gav stora möjligheter till annekteringar”.² Oeniga steg sålunda tyskarna på tåget till Berlin.

”Halvgudarna”, rikskanslern och mindre notabiliteter samlades nu i Homburg, kejsarens semesterort. De diskuterade hela dagen den 13 februari. Monarken kom och gick, han visste vem som skulle avgå med segern. Kühlmann, som själv gärna ville stanna, dels för att beröva dem tillfredsställelsen av en seger, dels för att fullfölja sin plan med hemliga fredssonderingar i London, framförde sina synpunkter med utstuderad mildhet. Sovjetregeringens underskrift på ett fredsfördrag hade föga konkret värde, sade han. Det enklaste vore att inte officiellt ta ställning till Trotskijs uttalande och överföra alla tillgängliga styrkor till västfronten.

En sådan slapp negativism var ingen match för den järnhårt beslutsamme Ludendorff med Hindenburg bakom sig. Med de tyska avstånden i gott minne tänkte han sig ”ingen vidlyftig operation”. Han ville ha ”ett kort men hårt slag”. Kaisern godkände invasionen.

Bolsjevikerna hade också en man med järnvilja – Lenin. Men hans motståndare var besvärigare än Ludendorffs, och den officiella skildringen av maktkampen utgör en obehaglig läsning.

”Partiets och regeringens fiender, förrädaren Trotskij och gruppen av ‘vänsterkommunisterna’, som var fientliga mot partiet, tillsammans med alla kontrarevolutionärer, börjande med mensjevikerna och socialistrevolutionärerna och slutande med vitgardisterna, inledde en häftig kamp mot Lenin och Stalin, mot undertecknandet av freden – – – I själva verket spelade förrädaren Trotskij och ‘vänsterkommunisterna’ under täcket med de tyska imperialisterna och kontrarevolutionärerna inom landet – – –

Den 27 januari (9 februari) 1918 avslöt Tyskland med förrädaren Trotskijs hjälp en separatfred med den kontrarevolutionära Centrala radan. Samma dag detta fördrag undertecknades lade de tyska imperialisterna fram ett ultimatum för sovjetdelegationen: antingen fortsatt krig eller en annexionistisk fred. Den 28 januari (10 februari) avbröt förrädaren Trotskij fredsförhandlingarna fastän V. I. Lenin och J. V. Stalin i centralkommitténs namn hade instruerat sovjetdelegationen att genast underteckna freden. Förrädaren Trotskij, ledaren för den sovjetiska fredsdelegationen, förklarade mot bolsjevikpartiets uttryckliga order för tyskarna att sovjetregeringen vägrade att underteckna freden och meddelade samtidigt de tyska imperialisterna att sovjetregeringen skulle fortsätta att demobilisera sin armé och att den inte

¹ Hoffmann, *Der Krieg der Versäumten Gelegenheiten*, s. 215.

² Kühlmann, *Erinnerungen*, s. 545-546.

avsåg att fortsätta kriget. Sålunda fick de tyska imperialisterna en ursäkt för väpnad intervention mot den unga men ännu inte starka sovjetrepubliken.”¹

Sådan var historieskrivningen när Stalins ”personlighetskult” stod på sin höjdpunkt. Lögnerna i denna redogörelse är så många att de inte kan räknas upp. Några av dem är emellertid iögonfallande: Lenin och Stalin kunde inte i centralkommitténs namn ha instruerat Trotskij att genast underteckna freden, eftersom centralkommittén hade röstat *mot* ett undertecknande genast. Tyskarna hade inte lagt fram något ultimatum för sovjetdelegationen; varken den officiella ryska stenografiska uppteckningen (*Mirnye peregovory v Brest Litovske*) eller några andra samtida rapporter eller uppteckningar nämner något sådant ultimatum. Kühlmann hade motsatt sig kejsarens order att ställa ett ultimatum, och han ställde det inte heller. Men de som på Stalins order skrev historia behövde detta obefintliga ultimatum för att skapa intrycket att Trotskij hade brutit sitt löfte till Lenin att underteckna fredsfördraget, om han ställdes inför ett ultimatum.

En bok som gavs ut i Moskva 1955 (*Vnesjnopolititjeskaja dejatelnost V. I. Lenina*, Lenins utrikespolitiska verksamhet) upprepar historien om Trotskijs bristande lojalitet men motsäger sig själv. På sidan 91 citeras Lenins ord till Trotskij: ”Vi håller ut, tills vi får ett ultimatum, efter ultimatumet kapitulerar vi.” Men på sidan 112 förfalskas historien genom påståendet att Trotskij i Brest ”trots centralkommitténs beslut vägrade att underteckna fredsfördraget”.

Det mottagande Trotskij fick när han återvände efter sin förklaring ”ingen fred, inget krig” skvallrar emellertid om fullständigt godkännande. Den 11 februari 1918 debatterade Petrograd-sovjeten Trotskijs deklaration och godkände med endast en nejröst och tjugotre nedlagda det resolutionsförslag som ordföranden, Gregorij Zinovjev hade lagt fram: ”Petrograd-sovjeten godkänner tillfullo den deklaration som avgavs av den ryska delegationen i Brest den 10 februari 1918.”

Trotskijs tal publicerades in extenso i regeringsorganet *Izvestija* den 30 januari (12 februari). Följande dag hade samma tidning en ledare med titeln ”Frågor kring krig och fred” som började: ”Det har skett! Ryssland har dragit sig ur det imperialistiska kriget. Det var otänkbart för proletärerernas och böndernas Ryssland att fortsätta att delta i ett världskrig där de båda krigförande parterna – – – öppet strävar till rov och erövringar – – – Men å andra sidan kan det socialistiska Ryssland inte heller gå med på de villkor som de österrikisk-tyska imperialisterna ville diktera.” *Izvestija* ställde sig med andra ord klart på Trotskijs sida.

Den 14 februari 1918 avgav Trotskij sin rapport för den allryska centrala exekutivkommittén (VTSIK), den högsta sovjetmyndigheten mellan kongresserna. Efter en analys av sitt uttalande i Brest, utbrast han: ”Kamrater! Jag tror att vi gjorde det rätta.” Han tillfogade: ”Detta innebär inte att en tysk inmarsch i Ryssland är utesluten – – – Men jag tror att jag lugnt kan försäkra att vår inställning i denna fråga gör det långt svårare för den tyska militarismen att skrida till handling mot oss – – – Vi kan endast säga detta: om det i vårt fullständigt utmattade och förtvivlade land är möjligt att förbättra andan hos de revolutionära styrkorna, om försvaret av vår revolution och dess territorium över huvud taget är möjligt, så är det bara tack vare den nyss skapade situationen. Och denna situation är det direkta resultatet av vårt utträde ur kriget och vår vägran att underteckna fredsfördraget.”²

¹ *Bolsjaja sovjetskaja entsiklopedija*, 2:a uppl., Moskva 1935, del 6, s. 86. Artikeln *Brestskij mir* i 1:a uppl. (1927) av samma verk innehåller inga av dessa anklagelser mot Trotskij.

² Leo Trotzki, *Von Oktober nach Brest-Litovsk*, s. 111-112.

Efter en diskussion föreslog ordföranden Sverdlov följande resolution: ”Efter att ha hört och begrundat fredsdelegationens rapport uttalar centrala exekutivkommittén sitt fulla gillande av dess representanters åtgärder i Brest-Litovsk.”¹ Resolutionen godkändes enhälligt.

Den 18 februari 1918 satt Trotskij i Lenins ämbetsrum, inbegripen i en diskussion med folkkommissarien A. V. Karelin, som var medlem av sovjetdelegationen i Brest och vänster-socialistrevolutionär. Hans parti hade inträtt i Lenins regering i december 1917; en av dess ledare utnämndes till justitiekommissarie, en annan till jordbrukskommissarie. I första skedet av Brest-Litovsk-underhandlingarna stödde SR:s vänster Lenin. Partiet hade starkt stöd bland bönderna, och deras ledare Maria Spiridonova sade till Lenin: ”Bönderna vill inte ha krig och accepterar vilken fred som helst.” Trotskij säger att när han efter första ronden i Brest återvände till Petrograd, sade hon: ”Underteckna freden genast och upphäv spannmålsmonopolet!”² Småningom förändrades emellertid partiets inställning. En tid stödde det Trotskij ”inget krig, ingen fred”, men senare drog de sig ännu längre från Lenin och biträdde vänsterkommunisternas agitation för ett revolutionärt krig. Lenin och Trotskij diskuterade detta problem med Karelin, när en sekreterare kom in med ett telegram. Lenin läste det med dyster min och räckte det åt Trotskij. De avslutade hastigt konferensen med Karelin och avfärdade honom. Telegrammet var från general Samojlo, som hade stannat kvar i Brest som kontaktman.

Telegrammet som var daterat den 16 februari meddelade: ”I dag klockan 19.30 fick jag officiellt meddelande av general Hoffmann om att vapenvilan med den ryska republiken upphör kl. 12.00 den 18 februari och att krigstillståndet återupptas. På morgonen den 17 februari avreser jag med den mig underställda kommissionen till Baranovice och Minsk.”³

Sovjetryssland befann sig sålunda åter i krig med det kejsrerliga Tyskland och hade att två dagars varsel i stället för de sju som hade överenskommit den 15 december. ”De har bedragit oss och vunnit fem dagar”, sade Lenin. ”Det här odjuret låter inte ett tillfälle gå förlorat. Det enda vi kan göra är att underteckna på de gamla villkoren om Tyskland går med på det.”

Trotskij talade för ett uppskov, tills de tyska trupperna verkligen anföll. De territoriella förluster som detta skulle medföra var enligt hans mening nödvändiga ”för att den tyske arbetaren å ena sidan, den franske och engelske å den andra, skall förstå vad det rör sig om”. Lenin opponerade sig skarpt.⁴

Några minuter senare var bolsjevikpartiets centralkommitté sammankallad. Lenin och Zinovjev var för ett omedelbart undertecknande av fredsfördraget, Trotskij och Bucharin emot.

Lenin röstade för ett återupptagande av förhandlingarna, Trotskij emot. Förslaget röstades ner med sju röster mot sex. På kvällen samlades centralkommittén igen. Trotskij rapporterade att tyskarna hade erövrat Dünaburg och ryckte fram på bred front. Han hade nu fått de bevis han behövde på tysk aggression. Detta ändrade hans inställning. Lenin, Stalin och Sverdlov yrkade på att fredsunderhandlingarna skulle återupptas. Uritskij, Lomov och Bucharin var emot det. Trotskij ville förhöra sig om Tysklands fredsvillkor. Ett förslag att genast underteckna freden fick sju röster (Lenin, Smilga, Stalin, Sverdlov, Sokolonikov, Trotskij och Zinovjev), medan fem (Uritskij, Lomov, Bucharin, Joffe och Krestinskij) röstade emot, och

¹ *Pravda*, Petrograd, den 15 och 16 februari 1918.

² Leo Trotskij, *Lenin*, s. 110–III. 7

³ *Mirnye peregovory ...*, del I, s. 263!

⁴ Trotskij, *Lenin*, s. 112.

madame Stasova lade ner sin röst. Kommittén gav Lenin och Trotskij i uppdrag att utarbeta och avsända ett svar till Hoffmann.¹

Lenin tog en penna och klottrade ner texten. Trotskij gjorde flera tillägg. Han protesterade mot den förkortade respittiden och förklarade att folkkommissariernas råd (kabinettet) ”i det rådande läget kände sig tvunget” att underteckna ”formellt”.²

Meddelandet sändes ut från radiostationen i Tsarskoje Selo klockan 8.12 den 19 februari, undertecknat av Lenin och Trotskij. En dag senare telegraferade Hoffmann att det inte kunde betraktas som officiellt ”emedan underskrifter i original saknades”. Han ville ha skriftlig bekräftelse med kurir till högkvarteret i Dünaburg (Dvinsk).³ Detta ombesörjdes.

Bolsjevikerna var emellertid fortfarande oeniga, och Lenins auktoritet var långt ifrån oomstridd. Starka krafter motsatte sig den inslagna kursen. *Pravda* förklarade till exempel den 20 februari i en ledare med titeln ”beslut”: ”Någon överenskommelse kan inte slutas. Det finns ingen möjlighet till en överenskommelse mellan å ena sidan en arbetar- och bonderegering, som har rest sig mot Rysslands godsägare och bourgeoisi, och å andra sidan de tyska godsägarnas och borgarnas regering.”

Under tiden beredde sig bolsjevikerna på att slåss. ”Det socialistiska fosterlandet är i fara” utropade *Pravda* den 22 februari med jättestora rubriker och uppmanade arbetarna och soldaterna att försvara Petrograd, ”världsrevolutionens röda fäste”.

De talföra vänsterkommunisterna var anhängare av ”ett revolutionärt krig”. Också SR:s vänster hade övergått till en fördrags-fientlig hållning. Vid folkkommissariernas råds (Sovnarkoms) möte den 21 februari röstade de till och med mot att acceptera hjälp av västmakterna. Den franske ambassadören i Ryssland Joseph Noulens hade denna dag telegraferat till Trotskij: ”I er kamp mot Tyskland kan ni räkna med militärt och finansiellt samarbete med Frankrike.” SR:s vänster ropade i högan sky. De ville inte bekämpa en imperialism med materiel från en annan. Kabinettsmötet måste ajourneras. Följande dag bad Trotskij Jacques Sadoul om en officiell not från Noulens med en upprepning av erbjudandet. Noulens fogade sig. När Trotskij samma kväll meddelade detta i centralkommittén motsatte sig Bucharin, Uritskij och Lomov i princip förhandlingar med imperialister över huvud taget; Sverdlov, Krestinskij och Smilga var inte emot transaktionen i princip men ansåg den mindre välbetänkt; Trotskij och Sokolnikov ville acceptera hjälpen. Lenin kunde inte närvara vid mötet men skickade en ironisk biljett! Var goda anteckna min röst för att ta emot vapen och potatis av de anglo-franska imperialistiska rövarna.” Trotskij:s förslag att hjälpen skulle tas emot fick sex röster, medan fem röstade emot. Trotskij konstaterade: ”Det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet bevarar sin fulla utrikespolitiska självständighet och ger inte den kapitalistiska regeringen några garantier.” Följden var att Bucharin avgick från centralkommittén. Den 22 februari röstade också Sovnarkom för främmande hjälp i form av livsmedel och utrustning.⁴

Lenin var som vanligt irriterad av opposition, i synnerhet när den i ett ögonblick av konkret kris på liv och död försvarade abstrakta principer, och han skrädde inte orden. I *Pravda* av den 21 februari hade han en artikel på 3 200 ord och följande dag en på 1 000 ord, båda under pseudonymen Karpov.⁵

Tyskarna ryckte allt närmare Petrograd. Huvudstadens erövring skulle ha skurit av det ena av regimen:s proletära ben och lämnat den osäkert balanserad på det andra, Moskva. Lenin

¹ Lenin, *Sotjinenija*, 2 :a uppl., del XI, s. 26.

² Ibid., s. 260.

³ *Leninskij sbornik*, del XI, s. 26.

⁴ Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXII, utg. not, s. 607-608.

⁵ Lenin, a. a., 2 :a uppl., del XXII, sid. 261-269 och 272-274.

arbetade outtröttligt med tanke, penna och tunga. Klockan 10.30 den 23 februari fick sovjetregeringen det tyska svaret på Lenins och Trotskijs radiomeddelande av den 18. Korrespondensen med tyskarna gick långsammare, än deras trupper ryckte fram. Ludendorff hade ännu inte nått sina anfällsmål. Hoffmanns länge väntade svar av den 23 skisserade hårdare villkor än de som framlades i Brest-Litovsk. Tysk "polis" skulle stationeras i Estland och Lettland, tills "stabila regeringar" hade upprättats där; Ryssland skulle sluta fred med det tysk-ockuperade Ukraina; de ryska väpnade styrkorna skulle evakuera Ukraina och Finland; Ryssland skulle betala dryga krigsskadestånd; Turkiet skulle annektera ryska områden; bolsjevikerna fick inte bedriva någon propaganda i Tyskland eller de ockuperade områdena.

Samma dag villkoren nådde Petrograd talade Lenin inför tre viktiga politiska församlingar: bolsjevikpartiets centralkommitté, ett gemensamt möte med bolsjevikpartiets och SR: s vänsters centralkommittéer, och till slut ett sammanträde hos VTSIK, den närmaste motsvarigheten till ett parlament, som förutom bolsjevikerna alltså omfattade mensjevikerna, anarkisterna och SR.

Inför bolsjevikernas centralkommitté sade Lenin att om man fortsatte att svänga sig med "revolutionära fraser", skulle han avgå ur både regeringen och centralkommittén. Han kallade detta "ett ultimatum. Jag ställer det i detta extrema fall." Lenin, Zinovjev, Sverdlov och Sokolnikov röstade för ett omedelbart godkännande av de tyska villkoren. (Tyskland hade fordrat godkännande inom 72 timmar.) Bucharin, Uritskij, Dzerzjinskij (en polack) och Lomov angrep förslaget. Trotskij sade att partiet var delat och att han därför inte kunde förordna det revolutionära kriget. Stalin var mot förmodan för förhållning. Det måste vara möjligt att inte underteckna men inleda fredsförhandlingar", hävdade han. "Stalin har fel när han säger att man inte behövde underteckna"¹, svarade Lenin. Därpå röstade Stalin med Lenin.

Lenin ställde tre frågor: "Skall vi omedelbart acceptera de tyska villkoren?" Han, Stasova, Zinovjev, Sverdlov, Stalin, Sokolnikov och Smilga röstade ja, Bubnov, Uritskij, Lomov och Bucharin nej, medan Trotskij lade ned sin röst tillsammans med Dzerzjinskij, Krestinskij och Joffe. Den andra frågan: "Skall vi bereda oss på ett revolutionärt krig?" fick i avsaknad av alternativ enhälligt stöd. Den tredje: "Skall vi rådfråga befolkningen i Petrograd och Moskva?" fick elva ja, inget nej, fyra nedlagda.²

Vid bolsjevikernas och SR:s gemensamma möte sade Lenin: "Man kan inte klandra vårt ryska proletariat för att den tyska revolutionen är försenad. Den kommer. "Vi måste underteckna", tillfogade han, och bygga järnvägar, organisera livsmedelsförsörjningen, skapa en god armé, "och när det är klart, har den tyska socialistiska revolutionen utan tvivel hunnit ifatt oss".³ Ingen röstning förekom.

Till följd av den utdragna debatten samlades VTSIK först klockan 3 den 24. Alla var medvetna om historiens vingslag. Tiden var knapp. Lenin tog först till orda och upprepade med största intensitet samma argument som han hade använt de senaste dagarna.⁴

Mensjevikledaren Julius Martov och representanterna för SR:s höger motsatte sig undertecknandet. Ledare för "anarko-kommunisterna" A. J. Geh meddelade, att hans grupp utlyste "terror och partisankrig på två fronter" – förmodligen mot tyskarna och konservativa bolsjevikerna som Lenin. "Det är bättre att dö än att leva under tysk imperialism", menade han. B. D. Kamkov, som var terroranhängare och tillhörde SR:s vänster hånade de svaga hjärtan som darrade för Tysklands villkor.

¹ Lenin, a.a., sid 277.

² Ibid., utg. not. sid 608.

³ Ibid., sid 279.

⁴ Ibid., sid 280-283.

Ordföranden Sverdlov yrkade nu på votering. Majoriteten av bolsjevikerna som motsatte sig fördraget lämnade då salen. Resultatet blev: 116 för undertecknande, 86 emot, 26 nedlagda, 7 vägrade rösta.¹ Detta gav Sovnarkom fullmakt att sluta fred.

Den 24 februari lämnade en diplomatisk kurir Petrograd med officiellt meddelande till tyska regeringen, att Ryssland var villigt att underteckna. Tidigt följande morgon tog en delegation tåget till Brest; den bestod av Sokolnikov, ordförande, Adolf Joffe, G. K. Petrovskij, Leo M. Karachan och biträdande utrikeskommissarie Georgij V. Tjitjerin. Sokolnikov och Joffe hade först vägrat att resa, men till slut böjde de sig för centralkommitténs order. Delegationen hade inte kommit långt, när tåget hejdades av en sprängd bro. Delegaterna telegraferade till Lenin och bad honom underrätta tyska högkvarteret om deras predikament. Lenin, som missänkte att detta var en undanflykt som visade delegaternas ovilja att fortsätta, svarade: ”Förstår inte riktigt ert telegram. Om ni tvekar, är det otillåtligt. Skicka parlamentärer [för att informera tyskarna] och försök komma fram till tyskarna så fort som möjligt!”² Därpå bad han att av järnvägsstyrelsen få numren på de tåg som transporterade kuriren och delegationen samt exakta avgångstider.

Till fots och med handdressin kom delegaterna till slut till Pskov, 260 kilometer från Petrograd. Staden var mörklagd, och förvirring rådde, men inom kort upptäckte Sokolnikov och hans kamrater, att den var ockuperad av tyskarna. Och tyskarna upptäckte dem. Efter ett otal missförstånd och långa förklaringar fick de nattkvarter och lägenhet till Brest följande dag. I Brest bad sovjetrepresentanterna att den tyska framryckningen skulle hejdas, men enligt instruktioner från högkvarteret meddelade den tyske befullmäktigade underhandlaren ambassadör von Rosenberg, att det var omöjligt. Han meddelade också ryssarna att endast tre dagar hade beviljats för underhandlingar före undertecknandet. Bolsjevikdelegationen beslöt att underteckna utan diskussioner om villkoren. När den slutliga fördragstexten den 1 mars underställdes dem upptäckte de, att villkoren inte bara var strängare än de som centralmakterna hade lagt fram i Brest-Litovsk utan också strängare än de som Hoffmann hade framlagt den 23 februari. Men inte desto mindre gick ryssarna med på att underteckna för att hejda invasionen och understryka att freden hade framtvingsats med svärdspetsen. Delegationens sekreterare Karachan skickade två telegram till Lenin; det ena meddelade att undertecknandet hade skett, det andra bad om ett tåg för hemresan. Det senare kom emellertid fram först. Lenin sände genast ut ett brådskande meddelande som upprepade Karachans telegram och tolkade det så att det ”med all sannolikhet innebar att tyskarna hade avbrutit förhandlingarna”, varför ”alla, alla, alla” i hela Ryssland borde vara ”beredda på en omedelbar tysk framryckning mot Petrograd och på alla andra fronter”.³ Kort därpå anlände Karachans första telegram.

Fast ryssarna var villiga att underteckna redan den 1 mars, meddelade tyskarna att kopiorna av tekniska skäl inte var färdiga för undertecknande förrän den 3 mars. Under tiden fortsatte tyskarna sin framryckning utan att möta motstånd. Vid underteckningsceremonien den 3 mars påpekade Sokolnikov att villkoren hade skärpts samt protesterade mot provinserna Kars och Ardahans samt staden Batums överförande till Turkiet utan folkomröstning. Han framhöll ytterligare att överenskommelsen hade blivit Ryssland påtvingad med våld. Till slut sade han profetiskt: ”Vi betvivlar inte ett ögonblick att denna militarismens och imperialismens triumf över det internationella proletariatet skall visa sig vara tillfällig och övergående.”

General Hoffmann ruskade på huvudet och sade: ”Samma gamla galenskaper igen!”

¹ *Pravda* i Petrograd, den 25 febr. 1918.

² *Leninskij sbornik*, del XI, sid 29

³ *ibid.*, sid 31-32.

Voronesj-Kursk-fronten den 1 augusti 1919. Sovjetryssland är invecklat i inbördeskrig. Leo Trotskij är försvarskommissarie, ledare för landets väpnade styrkor. Adolf Joffe som redigerar den stenografiska rapporten om fredskonferensen i Brest-Litovsk, ber Trotskij skriva en inledning. Trotskij känner behov av att ge eftervärlden en klar bild av sig själv. Han skrev: ”Vi for till Brest-Litovsk för att sluta fred. Varför? Därför att vi inte kunde kämpa.” Tyskarna kunde ha dragit alla sina arméer från östfronten utan att hålla Brestkonferensen. Men ”de förstod oss inte”.

Trotskij gick igenom förhandlingarnas förlopp och förklarade skälen till sitt ”inget krig, ingen fred”-utspel den 10 februari. Sedan följde den tyska offensiven. ”Men vid en återblick kan man med visshet säga att det tillfälliga avbrottet i Brest-förhandlingarna och den tyska framryckningen när allt kom omkring inte skadade utan tvärtom främjade den europeiska revolutionen. Efter tyskarnas erövring av Dünaburg, Reval och Pskov kunde de engelska och franska arbetarna givetvis inte längre tro, att detta var resultatet av ett hemligt samförstånd mellan bolsjeviker och Hohenzollrar. Detta omöjliggjorde för en lång tid ett angrepp mot oss från de västallierade banditernas sida.” Trotskij överdrev resultatet av sin gest. Men slutklämmen var otvivelaktigt riktig: ”Slutet gott, allting gott.”

Trotskij var den allt överskuggande gestalten vid Brest-konferensen. Men dess verkliga hjälte var Lenin. Hans politik beträffande fredsproblemet blottade hans storhet. Han hade förmågan att undertrycka en sida av sitt jag och låta en annan dominera. Som författare, propagandist och tänkare före revolutionen var Lenin aldrig induktiv, alltid deduktiv. Han accepterade sanningen i den form som den hade framlagts av Marx och valde data och argument som stödde denna sanning. Han ifrågasatte aldrig de gamla Marxska skrifterna, han nöjde sig med att kommentera dem – och kommentarerna blev heliga skrifter. Det var denna aspekt av Lenin som behärskade honom innan han själv började härska. Det kom sig av att en revolution förnekar erfarenheten, trotsar de rådande förhållandena. Men för att skydda revolutionen måste Lenin stå med båda fötterna på den hårda marken.

Som statsman iakttog Lenin, han vägde och resonerade och fattade sina beslut på realitetens grund. Makten steg honom inte åt huvudet, tvärtom tänkte han klarare. De flesta andra bolsjeviker försökte, åtminstone under den tidigaste sovjetperioden, sammanjämka sin för- och efterrevolutionära jag. Men för Lenin var makten för dyrbar för att den skulle riskeras genom följdriktighet. Hans ansvar erfordrade en kall, objektiv bedömning av omständligheterna, en nykter och praktisk brist på sentimentalitet, utan illusioner, slagord, jargong, stolthet, teoribundenhet och fasthållande vid gamla åsikter och yttranden. Utåt hyllade han det som Stalin kallade den europeiska revolutionens ”potentialitet”. Men han uteslöt den från sina beräkningar. Han bedömde det rådande läget. Och läget 1918 fordrade fred till högt pris. Han insåg det från början, och var beredd att betala. På det viset räddade han den stat som han hade skapat.

14. Lenin och vänstern

Brest-Litovsk-fördraget var förödmjukande för alla ryska fosterlandsvänner och smärtsamt för bolsjevikerna. Inga laboratorietester har visat hur mycket nationalism som verkligen var inblandad i bolsjevismen. I någras ögon framstod Lenin 1917 som det ryska folkets räddare från förintelse. På tal om 1917 sade Nikita S. Chrusjtjov i sitt maratontal vid centralkommitténs plenarsession den 5 mars 1962: ”Man kan inte säga att Rysslands arbetare och bönder var insatta i den vetenskapliga kommunismens teori när de reste sig till revolt. Det var bara några få utvecklade människor – revolutionärer – som i grunden kände denna teori – – De visste att bolsjevikerna var för freden, att de motsatte sig det imperialistiska kriget.”

Men den plötsliga tyska invasionen i Ryssland i februari och mars 1918, Brest-fördraget som berövade Ryssland vidsträckta områden med 55 miljoner invånare och fruktan för att Kaisern mot fördragets villkor skulle roffa åt sig ännu en stor bit var starka nationella argument mot Lenins politik. Kommunistiska purister opponerade sig av andra orsaker. När fyrtiotvå guvernement rådförades – enligt centralkommitténs beslut den 24 februari att försäkra sig om befolkningens åsikt i Moskva och Petrograd – måste resultatet ha blivit en chock för leninisterna, som försvarade fördraget. Sex guvernementshuvudstäder röstade för fred, tjugo för krig, åttiåtta distriktshuvudorter röstade för fred, åttiofem för krig.¹ Detta var givetvis ingen folkomröstning. De som svarade på Sovnarkoms förfrågan var sovjeter i olika delar av Ryssland. Men i mars 1918 var sovjeterna representativa och rätt demokratiska, och som det långa telegrammet visar återgavs båda sidornas åsikter med opartisk noggrannhet. Den näst sista meningen bestod av följande halvsvan: ”Den förra ståndpunkten intas av bolsjevikernas centralkommitté och Lenin, den andra ståndpunkten av den socialistrevolutionära vänsterns centralkommitté.”

Omröstningens resultat visar att kampanjen i Ryssland inte var död, att SR:s vänster hade starkt stöd inom befolkningen och behövdes i regeringen för att ge den stabilitet samt att Lenin inte hade lyckats övertyga på långt när alla sovjeter om fredsfördragets nödvändighet.

Det var inte bara sovjeterna som var demokratiska; partiet var det också. Den 24 februari antog bolsjevikpartiets byrå i Moskva en resolution i vilken den ”uttrycker sitt misstroende mot centralkommittén beträffande dess politik och dess sammansättning och kräver nyval så snart som möjligt. Dessutom anser sig inte regionalbyrån i Moskva förpliktad att absolut följa de åtgärder av centralkommittén som kan bero på tillämpandet av fredsfördraget med Österrike och Tyskland”.²

Misstroendevotum mot centralkommittén! Öppna protester mot dess beslut! På 1930-talet och senare skulle sådant ha varit otänkbart, och om det hade skett, skulle det ha resulterat i nackskott för allesamman. Men i en artikel i två delar i *Pravda* den 28 februari och i mars 1918 sade Lenin om resolutionen i Moskva: ”I allt detta finns ingenting vidunderligt och inte heller något underligt. Det är helt naturligt att kamrater, som är starkt oense med CK:s ståndpunkt i frågan om en separatfred, skarpt fördömer CK och uttrycker sin övertygelse att en splittring är oundviklig. Allt detta tillhör partimedlemmarnas mest legitima rättigheter, det är helt förståeligt.”

Sovjetregimen stod till halsen i virvlande vatten som hotade att stiga den ända upp till ögonen. Men ändå betraktade Lenin olydnad inom partiets högsta skikt som något normalt och ”förståeligt”,

Det som däremot var egendomligt och vidunderligt, fortsatte Lenin, var den förtydligande not som lades till Moskva-resolutionen. ”I den internationella revolutionens intresse anser vi det ändamålsenligt att acceptera möjligheten att förlora sovjetmakten, som nu håller på att bli rent formell.” Detta, sade Lenin, bevisade hans ståndpunkt: om Ryssland inledde ett revolutionärt krig mot Tyskland, var det detsamma som att fria till döden. Ett våldsamt slut på den ryska revolutionen skulle inte vara till någon hjälp för den tyska revolutionen, hävdade han, det skulle bara hjälpa de tyska reaktionärerna. De tyska arbetarna skulle bli uppskrämda av den ryska sovjetregimens fall och dra sig för att börja en egen revolution. ”Kanske”, frågade Lenin, ”författarna tror, att den internationella revolutionens intresse kräver att den får en *knuff*, och att en sådan knuff bara kan ges av ett krig men aldrig av en fred, vilken kan ge massorna intryck av att imperialismen ’legitimeras’? En dylik ’teori’ skulle innebära en

¹ *Leninskij sbornik*, del XI, s. 59-61.

² Lenin, *Sotjinenija*, 2 : a uppl., del XXII, fotnot, s. 297.

fullständig brytning med marxismen, som alltid har förnekat att det går att 'knuffa på' revolutionerna, vilka utvecklar sig alltefter den tilltagande skärpan i de klassmotsättningar som föder revolutionerna.”

Lenin använde vanligen en påtaglig logik, hån, bitande uttryck, men knappast någon vältalighet. I slutet av sin andra artikel i *Pravda* blev han dock oratorisk: ”Varför”, utbrast han, ”skall inte de svåraste militära nederlag i kampen mot den nuvarande imperialismens giganter även i Ryssland kunna härda folkkaraktären, stärka självdisciplinen, ta död på skrävlet och frasmakeriet, lära oss uthållighet, leda massorna till den riktiga taktik som användes av preussarna, vilka hade krossats av Napoleon, nämligen att skriva under skymfliga fredsfördrag, då man inte har någon armé, samla krafter och sedan resa sig gång på gång? Varför skall vi hänge oss åt förtvivlan vid första fredsfördrag – det må vara exempellöst betungande – medan andra folk förmått envist uthärda än bittrare olyckor? – – – En erövring från utländsk sida kommer tvärtom att stärka folkets sympatier för sovjetmakten, om – ja, om inte den ger sig in på äventyr. En vägran att underteckna även den skymfligaste fred, då man inte har någon armé, är ett äventyr, för vilket folket skulle ha full rätt att fördöma den regering som gick in för en dylik vägran. – – – Vi kommer inte att gå under ens genom tio ytterst betungande fredsfördrag, om vi intar en *seriös* hållning till upproret och till kriget. Ingen erövrare kommer att få oss att gå under, om vi inte låter oss själva gå under genom förtvivlan och frasmakeri.” [Artikeln som har rubriken ”Egendomligt och vidunderligt” finns i Lenins *Valda verk i tio band*, bd 7, sid 486-494, *MF anm*]

Lenin hade arbetat upp sig till ett febrilt kamphumör. Den 1 mars, samma dag som hans andra artikel publicerades i *Pravda*, innehöll samma tidning ett osignerat bidrag av hans hand där guvernementen uppmanades att icke skicka spannmål till Petrograd. Lenin frågade hur många utbildade soldater som genast kunde skickas till fronten och hur många rödarmister som var under utbildning. ”Man måste hålla räkning på alla vapen och granater, produktionen av nya vapen och ammunition måste genast återupptas. Järnvägarna måste befrias från säckbärare [människor som reste ut till byarna för att byta ut sina skatter mot livsmedel] och huliganer.” Lenin yrkade på ”strikt revolutionär disciplin”. Endast om dessa krav uppfylldes ”blir det möjligt att tala på allvar om krig”.

Huvudstaden flyttades till Moskva, utom räckhåll för tyskarna. Diplomatiska kåren hade farit från Petrograd till Vologda och andra avlägsna städer. Trotskij skulle stanna i den forna huvudstaden för att organisera dess försvar. Lenin förberedde sig för bolsjevikpartiets sjunde kongress. Skulle den stödja honom?

I februari 1918 skickades Leo Kamenev, en hög bolsjevik, senare ordförande i Sovnarkom via England till Frankrike. Syftet med resan är oklart och det enda sovjetmaterial som kastar ljus över den är utrikeskommisariens Georgij Tjitjerins uttalande 1919: ”Kamrat Kamenev som i februari skickades på ett extraordinarie uppdrag till Frankrike, dit han förvägrades inrese-tillstånd av vår värsta fiende – Clemenceaus regering ...”¹

Det kan tyckas egendomligt att sända en extraordinär emissarie till en regering som var så fientligt inställd till Sovjetryssland som Clemenceaus. Men franska ambassaden i Ryssland gav Kamenev ett diplomatpass, och i betraktande av bolsjevikernas klassbetonade inställning kan det tänkas att Lenin och Trotskij väntade sig, att Kamenev, då han väl hade kommit till Frankrike, skulle förskaffa sig proletariats sympatier; åtminstone borde han genom sin närvaro visa att bolsjevikerna inte var till händer och fötter bundna vid Tyskland, och kanske

¹ Georgi Chicherin, *Two years of foreign Policy, The Relations of the Russian Socialist Federal Republic with Foreign Nations, from November 7, 1917, to November 1919*, broschyr, The Russian Soviet Government Bureau, New York 1920. Det ryska originalet i *Izvestija*, Moskva, 6-13 november 1919.

skulle han till och med kunna utverka hjälp av Clemenceau, om Ryssland satte sig till motvärn vid en återupptagen tysk offensiv.

I slutet av februari och början av mars 1918 visade sovjetledarna, också Lenin, nytt intresse för de tre optimistiska västerländska förmedlarna, Robins, Lockhart och Sadoul. Regeringen visste inte om den tyska offensiven skulle avstanna i och med att Brest-fördraget var undertecknat, eller om partikongressen och den därpå följande sovjetkongressen skulle ratificera det. Om ratificeringen uteblev, kunde det betyda en ny militär framryckning. Och för att kunna motstå den behövde bolsjevikerna utländsk hjälp.

När USA-ambassadören Francis reste till Vologda den 27 februari, följde Robins med honom, och Lenin gav honom ett handskrivet brev till sovjeten i Vologda med en uppmaning att visa sig hjälpsamma mot ambassadören och hans personal. Francis kom till Vologda den 28 februari, och den 1 mars telegraferade han till utrikesministern i New York: ”Om sovjetregeringen störtas, vilket är mycket troligt, borde de allierade odla den nya regeringen för att undvika att den allierar sig med tyskarna.”¹ Robins hade andra synpunkter. Han var inte den som nöjde sig med att vegetera i en provinsstad, där strandsatta diplomater lyssnade till varandras rykten. Han återvände till Petrograd den 4 mars för att befinna sig i Trotskij's närhet.

Följande dag sökte han upp Trotskij i Smolnij. ”Överste Robins”. sade Trotskij, ”önskar ni fortfarande bryta freden?” [Fördraget hade undertecknats i Brest-Litovsk fyrtioåtta timmar tidigare.] ”Herr kommissarie”, sade Robins, ”ni vet svaret på den frågan.” ”Nu har tiden kommit att uttrycka sig bestämt”, förklarade Trotskij. ”Vi har pratat och pratat om hjälp från Amerika. Kan ni skaffa fram den? Kan ni få ett bindande löfte av er regering? Om så är, kan vi redan nu bryta freden. I Moskva kommer jag att motsätta mig ratificering och se till att freden bryts.”

Robins frågade om Lenins inställning till amerikansk hjälp. ”Lenin går med på den”, försäkrade Trotskij.

”Kommer han att säga det?” frågade Robins.

”Ja”, försäkrade Trotskij.

”Skriftligen?”

Trotskij reste borst. ”Vill ni att vi skall skänka er våra liv?” utbrast han. ”Tyskarna står femtio kilometer från Petrograd. Hur snart kan ert folk vara så nära?”

Robins ville i alla fall ha en skriftlig not.

”Kom tillbaka klockan fyra”, sade Trotskij.

Robins var tillbaka klockan fyra med sin ryske tolk och sekreterare, Alex Gumberg, senare en originell newyorkbo. Alla tre gick genom korridoren till Lenins ämbetsrum. Sedan gick alla fyra till kabinettets rum. Gumberg översatte det dokument som Trotskij hade författat.

Robins till Lenin: ”Herr ordförande-kommissarie! Om Förenta staterna besvarar denna not jakande, kommer ni då att motsätta er ratificeringen av Brest-Litovsk-freden vid allryska sovjetkongressen i Moskva?”

”Ja”, svarade Lenin.

”Förträffligt”, sade Robins och skyndade bort med Gumberg.²

¹ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1918. Russia*, del I, S. 389.

² William Hard, *Raymond Robin's Own Story*, New York och London, 1920, S. 134-138.

Lenins ”ja” gjordes i dokumentet beroende av två serier av villkor. Den ena serien var denna: om sovjetkongressen vägrade att ratificera Brest-fördraget eller om tyskarna anföll trots fördraget eller om Sovjet upphävde fördraget till följd av någon tysk handling. Den andra var: om sovjetregeringen kunde lita på att få amerikansk, fransk och engelsk hjälp, och, vilket var viktigare än utrustning: ”Om Japan – – – skulle försöka erövra Vladivostok och östsibiriska järnvägen vilka mått och steg skulle då vidtas av de andra allierade, framför allt av USA, för att förhindra en japansk landstigning i ryska Fjärran östern?” Och till slut: skulle England skicka hjälp genom Rysslands nordliga hamnar – Archangelsk och Murmansk – och sålunda ”ta död på ryktena om att Storbritannien hyser planer på att inom den närmaste framtiden skrida till fientligheter mot Ryssland”?¹

Det var inte svårt att se vad som oroadde Lenin och Trotskij. En tysk offensiv i väster, kombinerad med en fientlig brittisk landstigning i norr och en japansk invasion i Sibirien skulle besegla sovjetregimens öde. Lenin planerade att retirera inför den tyska framryckningen, först till Moskva, sedan till Volga, sedan till Ural och till slut ännu längre öster ut, till Ural-Kuznetskij-bäckenet.² Det av Lenin och Trotskij uppgjorda dokument som Robins fick säger att en japansk aktion ”i hög grad skulle försvåra koncentrationen av sovjettrupper i öster kring Ural”. Lenin ville inte att revolutionen skulle dö i ett tyskt-japanskt järngrepp. Japan var USA:s allierade och rival. Vad skulle Wilson göra?

Lenin-Trotskij-dokumentet var en bluff, och det blev aldrig avsänt. Så här säger George Kennan: ”Med hjälp av konsul Tredwell och kapten Prince [som hade återvänt till Petrograd tillsammans med Robins], försökte Robins samma kväll telegrafera Trotskijs budskap till Francis. Tyvärr var de tvungna att använda den militära koden, eftersom de inte hade någon annan. Men eftersom Ruggles och Riggs, som nu var på väg till Petrograd, hade tagit de militära kodböckerna med sig, hade ambassadören i Vologda inga möjligheter att dechiffrera meddelandet. När amerikanerna i Petrograd fick veta detta senare på dagen, stod de inför ett svårt problem – – –

Tredwell, som insåg vikten av detta budskap, uppmanade [eller snarare beordrade] kapten Prince från militärmissionen att sända meddelandet direkt till krigsdepartementet i Washington för vidare befordran till utrikesdepartementet ’med tillägget att vi försöker få fram det till ambassadören så fort som möjligt’. Tillsammans med en av officerarna från militärmissionen arbetade Tredwell hela natten på att överföra meddelandet till kod, med avsikt att skicka det till Washington på morgonen den 6. Meddelandet kvarhölls emellertid för att det skulle kollationeras av Ruggles, som anlände på kvällen. Av någon orsak måste denne ha beslutat att inte skicka av det den kvällen. Hans beslut hade förmodligen samband med den omständigheten att han snart skulle träffa Trotskij och att han ville skicka med sin egen version av dennes synpunkter. Han var också, liksom de andra allierade militärattachéerna, missnöjd med Robins och Lockharts fria underhandlingar. Hur som helst visar anteckningarna att han inte skickade meddelandet med Trotskijs förslag förrän närmare två veckor senare. Det kom till Washington först den 22 mars, då Brest-Litovsk-fördraget för länge sedan hade ratificerats.³

Robins hade ingen aning om detta och trodde att Trotskijs budskap och Lenins instämmande var kända i Washington. Medan han otåligt väntade på Wilsons svar, bad han Lenin vid personligt sammanträffande ha tålmod. Men händelseutvecklingen gick sin gilla gång. Det ryska kommunistpartiets sjunde partikongress var samlad i Petrograd från den 6 till den 8 mars 1918. I motsats till de tidigare kongresserna med tusentals deltagare räknade denna

¹ Ibid., s. 133-139.

² Leon Trotsky, *Lenin*, s. 116-117.

³ *Russia leaves the War*, Princeton, N. J. 1956, s. 499-500.

kongress endast fyrtiosex röstande delegater, var och en representerande 5 000 partimedlemmar. Det var en rådplägande församling med fri debatt (tjugo talare uppträdde) där alla röstade fritt – för ratificeringen av Brest-fördraget. *Pravda* av den 9 mars 1918 uppgav att röstningen hade utfallit så att 30 röstade för, 12 emot och 4 nedlagda, medan Lenins samlade verk säger 28 för, 9 emot och en nedlagd.¹

Ovsjannikov räknade 28 för och 12 emot.²

Lenins öppningstal vid kongressen var en vidlyftig översikt.³ Han talade länge, mera som en lärare än som en ledare som eftersträvade majoritet. Han talade milt med sina ”unga vänner som kallar sig vänstern” och försökte få dem att inse sina misstag. Samtidigt smulade han försiktigt och nedlåtande sönder också Trotskijs position. Han var hela tiden herre över sig själv och situationen. Lugnt fastställde han upprepade gånger några lagar för politiken och revolutionen som ännu i dag är relevanta för kommunisters och antikommunisters handlingar.

Bolsjevikernas politik – jord åt bönderna, fred åt alla och makten åt sovjeterna – gjorde det, sade Lenin, möjligt ”för oss att vinna så lätt i Petrograd” i november 1917 och att göra ”de följande månaderna av den ryska revolutionen till ett oavbrutet triumftåg”. Nu hade svårigheterna börjat. ”Ju mer efterblivet det land är som tack vare historiens slingerbultar råkade inleda den socialistiska revolutionen, desto svårare blir dess omdanande från de gamla kapitalistiska förhållandena till socialistiska förhållanden”. ”Historiens slingerbultar” var första världskriget, bolsjevismens moder. ”Endast tack vare den omständigheten att vår revolution inträffade i det lyckliga ögonblick då två jättelika utplundrargrupper varken kunde förintna varandra eller förena sig mot oss”, lyckades bolsjevikrevolutionen överta hela det europeiska Ryssland, sprida sig till ”Finland och börja erövra Kaukasien och Rumänien”.

Imponerade av detta ”triumftåg” sade några av de ”intellektuella supermännen” i partiets främsta led: ”Vi kan sköta den internationella imperialismen, där kommer vi också att få bevittna ett triumftåg.” Detta var en felbedömning: ”I Väst- eller Centraleuropa är det oändligt mycket svårare att sätta i gång en revolution, och här var det oändligt mycket lättare att börja, men det blir svårare att fortsätta här än där.” Drömmen om det nära förestående triumftåget mot den västeuropeiska kapitalismen, förklarade Lenin, medförde en falsk inställning till Brest-Litovsk-förhandlingarna: ”Ett milt tamdjur låg bredvid en tiger och försökte övertala honom att sluta fred utan erövringar och skadestånd.” Detta, hånade Lenin, kunde man bara uppnå genom att anfälla tigern. Men inte desto mindre lindade ”intelligentsian och vissa av arbetarorganisationerna” in sin dårskap i fraser. De ville inte rulla ihop fanorna i sitt triumftåg, de ville inte acceptera förödmjukande fredsvillkor. Han omskrev deras yttranden så här: ”Vi är stolta revolutionärer. Och vi påstår framför allt: ‘Tyskarna förmår inte inleda en offensiv.’ ”

Detta påstående baserade sig på antagandet att den tyska revolutionen snart skulle bryta ut. ”Naturligtvis”, medgav Lenin, ”är det utan vidare klart att om vår revolution förblir den enda, om ingen revolution bryter ut i andra länder, är vårt läge hopplöst. Vi tog saken i bolsjevikpartiets, i våra egna händer, i förvisningen om att revolutionen höll på att mogna i alla länder – – – Vår räddning ur dessa svårigheter är, jag upprepar det, en alleuropeisk revolution.” Men detta var ”en absolut abstrakt sanning, och fast vi leds av den, måste vi akta oss för att förvandla den till blott en fras, ty varje abstrakt sanning blir en fras, om man tillämpar den utan någon som helst analys. Om man säger att revolutionens hydra döljer sig bakom varje strejk

¹ Lenin, del XXII, utg. not, s. 613.

² *Lenin i Brestskij mir. Stati i retji V. Lenina v 1918 godu o Brest-kom mire – s vvodnoi statei i primetjanami N. Ovsjannikova* (Lenin och freden i Brest – Artiklar och tal av V. Lenin om Brest-freden – med inledande artikel och kommentarer av N. Ovsjannikov), Moskva–Petrograd 1923.

³ Lenin, del XXII, sid. 313-330.

är det sant, och den som inte fattar det är ingen sann socialist. Ja, bakom varje strejk döljer sig den socialistiska revolutionen. Men om man säger att varje strejk är ett direkt steg mot en socialistisk revolution, så är det en tom fras.”

Lenin hade föredragit enpartivälde och trodde att det kunde upprätthållas med hjälp av utländska revolutioner. Han behagade glömma att den ryska revolutionens inledande triumftåg hade möjliggjorts av den snabba uppkomsten av mångpartisovjeter. Han hade offrat denna inre styrka för drömmen om krafttillskott utifrån, en dröm som hade sitt upphov i det evinnerliga mässandet om den abstrakta sanningen att den europeiska revolutionen ”höll på att mogna”. Refrängen förvandlades till en tom fras. Lenin sjöng med i refrängen men vägrade att hänge sig åt att ”anstifta” revolution, förrän frukten var mogen, inte bara höll på att mogna. Bucharin och hans anhängare var beredda att offra sovjetstaten för den europeiska revolten. Detta gav upphov till splittring. Lenin fruktade det inte. Det fanns ”en garanti för”, sade han, ”att vi inte kommer att bryta nacken på denna fråga”, därför att den före 1917 tillämpade metoden att debattera meningsskiljaktigheter med berg av litteratur och miljoner ord hade gett vika för ”en ny vetenskaplig metod”. Den innebar ”alltings prövande med hjälp av fakta, händelser och världshistoriens lärdomar”:

”Ni säger, att tyskarna inte kan angripa. Följden av er taktik var förklaringen att krigstillståndet hade upphört. Men historien lärde er en läxa, den gjorde slut på er illusion. Ja, den tyska revolutionen växer i styrka, men inte så som vi önskar, inte så snabbt som de ryska intellektuella vill, inte i samma tempo som i november 1917, när vi kunde komma till vilken stad som helst och utropa sovjetregeringen, varvid nio tiondelar av arbetarna inom några dagar hade anslutit sig till oss. Den tyska revolutionen framskrider tyvärr inte lika snabbt. Och vem måste ändra sig? Vi eller de? Vi ville att de skulle göra det, men historien lärde oss en läxa. Och denna läxa är, därför att den är en absolut sanning, att vi måste gå under utan den tyska revolutionen – kanske inte i Petrograd, inte i Moskva, men i Vladivostok och ännu avlägsnare platser – – Hur som helst rubbar inte detta i minsta mån vår övertygelse att vi måste kunna överleva också de svåraste situationer utan skryt – – Ryssland, i Nikolajs och Rasputins land, var det lätt att inleda en revolution, det var som att lyfta en fjäder. Men att utan förberedelser börja en revolution i ett land där kapitalismen är utvecklad och har skapat en demokratisk miljö och organiserat varje människa – det är felaktigt och orimligt – –

Vi får uppleva den internationella världsrevolutionen, men för ögonblicket är den en mycket bra saga, en mycket vacker saga. Jag förstår mycket väl att det är naturligt för barn att älska vackra sagor. Men jag frågar: är det naturligt för allvarliga revolutionärer att tro på sagor? – – Allt som jag förutspådde har slagit in: i stället för Brest-freden fick vi en ännu mera förödmjukande fred. Det var deras fel som inte ville acceptera den första. [En släng åt Trotskij.] När vi har lärt oss den läxan, kommer vi över vår splittring och vår kris – – därför att en oändligt mycket trognare vän kommer till vår hjälp: världsrevolutionen.”

Därför måste fördraget ratificeras. Lenin kallade det en ”Tilsitfred”, den fred som Napoleon dikterade för Preussen 1807. ”Den tidens Hoffmann – Napoleon – ertappade tyskarna med att bryta mot fredsvillkoren, och Hoffmann kommer att ertappa oss med samma sak. Men vi skall se till att det inte går lika fort.” Brest-fördraget förpliktade sovjetregeringen att dra bort sina trupper från Finland, Ukraina och Rumänien. Bolsjevikrevolutioner hade förekommit i alla dessa tre länder. Lenin sade: ”Alla måste förstå, att vi inte avbryter vår militära hjälp efter undertecknandet av fredsfördraget med tyskarna. Vi skickar finnarna vapen, men inte trupper som har visat sig värdelösa.” (Lenins tal publicerades först 1923, varför han inte avslöjade några hemligheter 1918.) Alla dessa tre revolutioner undertrycktes, helt eller delvis med tysk hjälp.

Lenin bad kongressen ratificera fördraget, för att få respit, om också bara några dagar. Redan genom att underteckna när tyska armén hade Petrograd inom skotthåll hade de åtminstone tillfälligt räddat staden. Men ingen visste för hur länge. ”Detta djur tar väldiga språng. Det har det visat. Och det kommer att hoppa igen. Om detta råder intet tvivel. Därför måste vi vara beredda, inte skryta, och acceptera till och med en dags andhämtningspaus, ty också en enda dag kan användas till att evakuera Petrograd.”

Lenins avslutning av den långa polemiken var kort och pessimistisk: ”Avstå från era illusioner!” Vi står inför ”en period av de mest prövande nederlag”. Vi måste bereda oss på ”ståndaktigt arbete under illegala förhållanden, i ohöljt tyskt slaveri – – – Om vi förmår detta skall vi trots våra nederlag utgå som segrare. Det kan man säga med absolut säkerhet.”

Vänstern var förfärad över de defaitistiska medgivanden som Lenin var beredd att göra. De kände hans inställning. Vid partikongressens avslutningssession på kvällen den 8 mars sade Lenin att han inte ens skulle ”avstå från utnyttjandet av borgerlig parlamentarism”, om de blev störtade. ”Att tro att vi inte blir störtade är en utopi.” Om detta hände, försäkrade Lenin, om ”fientliga krafter” inom Ryssland drev dem tillbaka och upprättade en parlamentarisk stat i gammal stil, skulle de utnyttja parlamentet och samtidigt eftersträva att återupprätta en stat av den nya typen, en sovjetstat. Detta stärkte vänstern i dess motstånd mot Lenin.

Oppositionen satte nu in sitt grova artilleri: dess endast 29-åriga ledare Bucharin, Radek, Uritskij, D. B. Rjazanov, Bubnov och andra. Lenin gjorde anteckningar och förberedde sina svar. ”Vi vänstermän har alltid rätt”, sade Bucharin. ”Han har gått förbi sin lärare, den där Bucharin”, antecknade Lenin. (Lenin var mycket förtjust i den kvice, häftige, satte, jovaliske, lärde och konstnärlige Bucharin och kallade honom vid smeknamnet Bukasjka, ”liten insekt”.) Andhämtningspausen skulle vara ”bara några få dagar” menade Bucharin. ”Kommer han att försöka göra den längre?” skrev Lenin på en hopvikt papperslapp som bevaras i arkiven.¹ Den tvekan som vårt parti visar, fortsatte Bucharin, demoraliserar folket, partiet och armén. ”Stämmer”, skrev Lenin, ”men vem är det som tvekar? Centralkommittén – och vilka inom centralkommittén? Jo, ni, mina vänner i vänstern.” Som god marxist försökte Bucharin skylla splittringen inom partiet på Rysslands klassuppbyggnad. ”Kompromissvännerna”, som leddes av Lenin, återspeglade stämningen hos småborgarna och de utmattade bönderna.

Detta var vänsterns huvudargument. De fruktade att Lenins politik innebar fred med bönder och småborgare. Detta var liktydigt med ett slut på det inhemska klasskriget. De krävde klasskrig utomlands, eller med andra ord revolution.

I sin egenskap av ledare för delegationen i Brest måste Trotskij tala. Men han var förvirrad. I detta ögonblick stod Ryssland inför den första av de svårigheter som berodde på den för tidiga revolutionen, ett ”missfall” förorsakat av kriget och som fortlevde till följd av kriget. Vänstern var mindre intresserad av Brest-fördraget än av revolutionens karaktär. Om den blev borgerligt-demokratisk med nationalistiska övertoner, inte en proletariats diktatur, var de beredda att offra den på världsrevolutionens altare. Trotskij instämde med Bucharin, men han instämde också med Lenin och opponerade sig mot båda. Följden blev ett dåligt tal. I mitten av februari hade han sagt i Petrograd-sovjeten, att om det blev nödvändigt att slåss, ”skulle vi förlora tio soldater per tysk”.² Han tillade emellertid: ”Jag anser en tysk offensiv mot oss synnerligen osannolik, och om man kunde uttrycka sannolikheten i procent, skulle den vara 90 % mot en offensiv och 10 % för.”³ Nu erkände han sitt misstag: ”Jag hörde till dem som trodde att Tyskland inte skulle gripa till offensiv – – – Naturligtvis tog vi en stor risk [den 10

¹ *Leninskij sbornik*, del XI, s. 62-64.

² Leo Trotskij, *Sotjinenija*, del XVIII, s. 114.

³ *Ibid.*, s. 115.

februari]. Skulle det europeiska proletariatet stöda oss eller inte? Om inte, skulle vi krossas – –Kamrat Lenin tror att det i dag, efter att Tyskland har ockuperat Reval och andra städer, är nödvändigt att undersöka freden. Den andra flygeln, till vilken jag hör, anser att den enda möjligheten för oss i dag, så vitt det beror på vår vilja, är att verka som revolutionsbefrämjande kraft på det tyska proletariatet.” Trotskij motsatte sig dessutom en fred med Vinnitjenkos tyska marionettregering i Ukraina men visste att Lenin var beredd att gå till och med så långt, därför att fördraget krävde det. Trots sin oenighet med Lenin, ville Trotskij emellertid inte motsätta sig ratificeringen av Brest-fördraget: ”Jag föreslår inte en vägran att ratificera. Jag har stor respekt för den politik som tog sig uttryck i undertecknandet av fördraget, i dess ratificering och i den ena eller den andra respiten, även om de är av obestämda historiska dimensioner. Här visade speciellt kamrat Lenin fullt korrekt, att krig måste föras som sig bör.” Men för detta behövde Ryssland vapen. ”Om Amerika förser oss med sådana, accepterar vi dem för våra ändamål utan att bry oss om att de kommer från imperialister. Vi studerade denna fråga med kamrat Lenin och drog den slutsatsen att Amerika givetvis var berett att ge oss militär hjälp, därför att det tjänade deras intressen.” Bolsjevikerna skulle alltså ta emot denna hjälp därför att den tjänade deras intressen. Vid voteringen skulle Trotskij lägga ner sin röst för att inte Lenin skulle avgå som han hade hotat, förklarade han. Han kunde inte delta i eller bidra till en sådan splittring.¹

I själva verket var det Trotskij som avgick. Redan den 24 februari hade han sagt att han ville avgå som utrikeskommissarie, men Lenin övertalade honom att stanna eller åtminstone att inte offentliggöra nyheten om sin avgång. Nyheten offentliggjordes först den 16 mars 1918, samtidigt som Trotskij utsågs till folkskommisarie för armén och flottan kungjordes.²

De som känner de senaste årtiondenas sovjethistoria tror måhända att den sjunde partikongressens jakande svar undanröjde Lenins sista hinder på vägen till ratificeringen. Men 1918 hade den centrala sovjetregeringen och de lokala sovjeterna ännu inte förvandlats till gummistämplor för kommunistpartiets beslut. I Sovnarkom satt fortfarande medlemmar av den socialistrevolutionära vänstern, och den fjärde extraordinarie allryska sovjetkongressen, som hastigt sammankallades den 14 mars 1918 i Moskva för att rösta om ratificeringen, bestod av 795 bolsjevik, 284 medlemmar av SR:s vänster, 14 anarkister, 3 ukrainska SR-medlemmar, 24 maximalister, 29 medlemmar av SR:s center, 11 mensjevikinternationalister, 6 enade mensjeviker, 21 vanliga mensjeviker och 17 partilösa.³ Bolsjevikerna hade alltså klar majoritet. Den socialistrevolutionära vänstern var emellertid lika klart emot fördraget som vänsterkommunisterna, och tillsammans eller separat kunde de göra mycket mer förfång än deras antal utvisade. I synnerhet SR:s vänster hade starkt stöd hos bönderna och stor benägenhet för terrorism. Mensjevikerna och anarkisterna var också mot fördraget. Det var sålunda fredsfördraget och sovjeternas öde som stod på spel. Om de partier som motsatte sig fördraget utträdde ur sovjeterna kunde Lenin nå sitt mål och mera därtill: ensamkontroll över sovjeterna och följaktligen stigande fientlighet klasserna emellan. Den ryska bourgeoisien var inte heller krossad. Denna sovjetkongress och dess efterspel var i själva verket en vändpunkt i Sovjetrysslands historia.

Kongressen nåddes av diplomatiskt muller i bakgrunden: det var Lockhart, Robins och Sadoul som konfererade med sina regeringar, med Lenin och Trotskij och sina vänner som övervintrade i Vologda. De tre optimistiska förmedlarna vädjade oförtrutet hos jäktade utrikesministrar och andra för att förhindra japansk intervention och för att med löften om vapen och

¹ Ibid., s. 137-140.

² Ibid., utg. not, s. 675-676.

³ Lenin, a.a., utg not, s. 618.

livsmedel vinna bolsjevikerna för krig mot Tyskland. Krönet på deras prestationer och slutet på deras förhoppningar var ett telegram från president Wilson till sovjetkongressen:

”Jag begagnar mig av sovjetkongressens möte för att uttrycka den uppriktiga sympati som Förenta staternas folk känner för det ryska folket i ett ögonblick då Tysklands hela kraft har satts in för att avbryta och undertrycka frihetskampen och tillfredsställa Tysklands önskningar i stället för det ryska folkets strävanden. Fast Förenta staternas regering tyvärr inte är i stånd att ge den direkta och effektiva hjälp vi skulle önska, ber jag er genom kongressen försäkra Rysslands folk att den skall begagna sig av varje möjlighet att ännu en gång garantera Ryssland full suveränitet och självständighet i dess inre angelägenheter och ett fullständigt återupprättande av dess stora roll i Europas liv och den moderna världen. Förenta staternas folk är med hela sitt hjärta med Rysslands folk i dess försök att befria sig från en automatisk regim och själv råda över sitt liv.”¹

Kongressdelegaterna var snart på det klara med att kärnan i Wilsons budskap var orden: ”Förenta staternas regering är tyvärr inte för ögonblicket i tillfälle att ge — — — hjälp.” De kunde därför ge sina bittra känslor fritt utlopp. Ordföranden Sverdlov läste sålunda upp det av Lenin avfattade svaret till Wilson: ”Den ryska federala sovjetrepubliken begagnar sig av president Wilsons budskap för att för alla folk som håller på att förintas eller lider av det imperialistiska krigets fasor uttrycka sin varma sympati och för sin fasta förhoppning att den lyckliga tid inte är långt avlägsen då de arbetande massorna i alla länder kastar av sig kapitalismens ok och grundar ett socialistiskt samhälle som ensamt förmår trygga en rättvis och varaktig fred, lika väl som det arbetande folkets kultur och välstånd.”² Sverdlov tog den applåd som hälsade uppläsningen till tecken på ”att ni alla förenar er om denna resolution”. Ostörda av det diplomatiska mullret bakom scenen tog delegaterna itu med sina uppgifter.

Ju större auditorium, desto mer frestas man till demagogi. Lenin som stod inför tolvhundra delegater i stället för fyrtissex upprepade sina argument från partikongressen men spädde på med lite nedsvärtande av intelligentsian och lite ris åt bourgeoisin. Flera gånger hånade han de intellektuella som satte sig emot honom, trots att han själv var intellektuell – och tycktes antyda att så snart en bonde och proletär fattade ståndpunkt på basis av det sunda förnuftet (det är bättre att ta till flykten när man är underlägsen till antalet, man kan inte kämpa utan vapen), var de intellektuellas goda egenskaper värdelösa. De ville kämpa mot alla odds och utsätta sig för förintelse för att bevara renheten i sin ideologiska uppfattning och för att de ansåg sin sak rättvis. Lenin påminde de intellektuella om att det var de ryska kapitalisterna som hade eggat regeringen att gå i krig mot Tyskland. ”Det var borgarklassens intressen som fordrade det.” Här hade man en intressant kombination av skuld genom samarbete insvept i slug dialektik. Vänstern hade gått så långt, att den hade glidit över till höger och råkat i sällskap med klassfienden. Lenin förstod den ryska bourgeoisin, ”den fyllde spalterna i sina kontrarevolutionära tidningar”.

”Ni har ju dragit in dem alla”, avbröt en röst.³

”Tyvärr ännu inte alla”, svarade Lenin. ”Jag skulle vilja se det proletariat som tillåter kontrarevolutionärer, bourgeoisins anhängare och deras medlöpare att fortsätta att utnyttja sin monopolrikedom till att förgifta folket med sitt borgerliga opium. Ett sådant proletariat har aldrig funnits.”

I Ukraina hade bourgeoisin gjort gemensam sak med tyskarna för att störta sovjetregimen. De ryska borgarna besjälades av samma strävan. Detta belyste den ”oändliga villfarelsen hos dem

¹ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1918. Russia*, del I, s. 395-396.

² *Ibid.*, s. 339-400.

³ I det officiella stenografiska protokollet över Lenins tal, Lenin, a.a., s. 388-402.

som i likhet med SR:s vänster [för att inte tala om vänsterkommunisterna] lät sig fångslas av en teori som till hälften är desperation, till hälften fraser, ett vanligt förhållande i svåra ögonblick av revolutionernas historia, då man i stället för att nyktert se verkligheten i ögonen – – avgör en svår och allvarlig fråga under tryck från känslorna, endast från känslornas synpunkt sett”.

Återigen vinkade Lenin med hoppet om räddning: ”Vi vet att Liebknecht på ett eller annat sätt kommer att segra. Det är ett oundvikligt led i arbetarrörelsens utveckling.” Under tiden skulle en andhämtningspaus osv.

Den därpå följande diskussionen stod inte på något högre plan. Mensjevikedaren Julius Martov förklarade att Lenin i själva verket försökte sälja dem grisen i säcken och att ingen bonde på marknad skulle köpa den. Det hade funnits en tid, fortsatte Martov, då ”slipade tjänstemän tvingade bönderna att underteckna dokument som utlämnade dem åt trettio års träldom.”

Kamkov som talade på SR:s vänsters vägnar frågade hur lång andhämtningspaus fredsfördraget skulle ge regimen. Hans parti kunde inte ta ansvaret för ett sådant fördrag. Han kallade bolsjevikererna ”den tyska imperialismens försäljare”.

Lenin hade meddelat att han inte skulle besvara hårda ord. Men han gjorde det ändå. Han kallade mensjevikererna ”bourgeoisins syndabockar”. Han gick till häftigt angrepp mot SR:s vänster. Han förnekade att de hade anhängare bland bönderna. ”Bland bönderna är de samma såpbubbla som de visade sig vara bland arbetarna.” Å ena sidan ”kastar” SR:s vänster ”ögonen på oss, å andra sidan vädjar de till kadetterna” och säger: ”Räkna på oss! Ni ser att vi i andanom är med er.”

”Det är lögn”, utbrast delegaterna.

Arbetarnas, soldaternas, böndernas och kosackernas fjärde extra ordinarie kongress – dess officiella namn – beslöt att ratificera Brest-Litovsk-freden med 784 röster för och 261 emot samt 115 nedlagda, bland dem 64 vänsterkommunister. Följden var att vänstersocialist-revolutionärerna avgick från Sovnarkom. Lenins tal hade praktiskt taget tvingat dem ur regeringen. Han hade kanske aldrig velat ha dem med, utom av taktiska, temporära skäl. Han hade aldrig givit dem några viktiga portföljer. Han litade inte på dem.

SR:s vänster planerade radikala åtgärder mot fredsfördraget och sovjetregeringen.

15. Ett mord i Moskva

Medan underhandlingar i Brest-Litovsk pågick, befann sig greve Wilhelm von Mirbach, som hade tjänstgjort vid tyska ambassaden i Ryssland före kriget, i Petrograd för att utväxla civila och militära fångar. Han lämnade Petrograd den 18 februari och anmälde sig för kejsaren i högkvarteret den 23. Efter ratificeringen av fredsfördraget återvände Mirbach till Ryssland den 26 april och överlämnade därpå sina kreditbrev till president Sverdlov. Officiellt var han minister, men han kallades ibland ambassadör.

Klockan tre på eftermiddagen den 6 juli 1918 uppenbarade sig två ryssar, Y. Blumkin och N. Andrejev, vid Mirbachs residens vid Denezjnij Pereulok i Moskva. De visade upp ett pass, undertecknat av tjekachefen Felix Dzerzjinskij, för de nio lettiska soldater som Lenin hade avdelat för att skydda den ståtliga villan. Blumkin och Andrejev var höga tjekatjänstemän, och de hade förfalskat Dzerzjinskij's namnteckning. Stämpeln i passet hade satts dit av vänstersocialistrevolutionären Alexandrovskij. Även Blumkin och Andrejev tillhörde SR:s vänster. De togs emot av legationsrådet Riezler men fordrade att få träffa Mirbach personligen, förebärande att tjekan hade arresterat en tysk spion vid namn R. Mirbach. När de fördes

in i ministerns tjänsterum i bottenvåningen, gick Blumkin fram till Mirbach, drog upp en liten revolver och sköt ner honom. Därpå rusade Blumkin och Andrejev till det öppna fönstret, men innan Blumkin hoppade, slängde han en handgranat mot den döende tysken. När han hoppade, bröt han benet. Båda mördarna undkom i en väntande bil, först till tjeckans byggnad och därifrån till Popovbataljonens högkvarter. Popov var också en hög tjeckatjänsteman som tillhörde SR:s vänster. Han hade flera hundra man under sitt befäl.

När Dzerzjinskij fick vetskap om mordet for han först med Karachan till Denezjnyj Pereulok och därifrån till Popovs högkvarter, där han sammanträffade med sin försteassistent, den f. lettiske skolläraren M. Y. Latsis. De krävde att mördarna skulle ge sig. Vänstersocialistrevolutionärerna svarade att de kunde leta efter dem. Dzerzjinskij och Latsis gick från rum till rum och bröt upp dörrarna, men när de inte fann sitt byte, hotade de att arresterade de närvarande vänstersocialistrevolutionärerna. I stället blev de ”tillfälligt anhållna” av dessa och instängda i källaren.¹

Mordet på den tyska diplomaten var en på förhand avtalad signal till en SR-resning som skulle störta bolsjevikregeringen och påskynda utbrottet av nya fientligheter mot Tyskland.

Fredsfördraget var ratificerat, men få var nöjda, inte ens Lenin. Tjitjerin ansåg att Kaiserns politik efter ratificeringen innebar att den tyska armén ”gradvis gjorde intrång och infiltrerade sig långt in i Ryssland”. I början av april, sade Tjitjerin, hade tyskarna redan nått ”de storryska provinserna”. Den 26 april, fortsatte han, ”rörde sig tyska trupper längre norr ut och ryckte fram mot Orjol, Kursk och Voronezj”. Därifrån hotade de Moskva. ”Hela maj var en mycket orolig tid till följd av den framryckning mot norr och nordöst som utfördes dels av tyska trupper, dels av irreguljära band som stöddes av de förra. Men vid den tiden riktade tyskarna sina kraftigaste stötar mot sydöst – mot det spannmålsproducerande Kuban”. Samtidigt ryckte den turkiska armén ”i strid mot fördragen fram i Kaukasien och stödde de därvarande fiktiva kontrarevolutionära regeringarna”. Ännu mera oroande var det att den ”kokande vulkanen Ukraina, som var till bräddarna laddad med uppror”,² fortsatte att mata Moskva-politiken med gnistor. I stället för Trotskijs ”inget krig, ingen fred”, hade bolsjevikerna nu både fred och krig. Lenins politik, fred för att kunna överleva, ointetgjordes av tyskarnas politiska svekfullhet och militära aktivitet. Den socialistrevolutionära vänstern med sina starka förankringar i Ukraina rasade. Kommunistpartiet var i upplösningstillstånd.

Situationen blev ännu svårare när de allierade – japaner, tjecker och andra – inledde sin intervention. En skicklig politiker är emellertid också god psykolog. Lenin kände sina ryssar: de kan leva länge på en diet av hopp. För att skingra den på trängande dysterheten, som gav upphov till terror, predikade Lenin optimism – inte biologisk eller evangelisk optimism, det var främmande för honom. Han fann optimism i marxismen. Lenin förkunnade: ”Det är statens härskande klassers ekonomiska intressen och ekonomiska villkor som utgör de djupaste rötterna för vår stats inrikes- och utrikespolitik. Dessa förutsättningar, som utgör grunden för hela den marxistiska världsåskådningen – – bör inte för ett ögonblick glömmas för att vi inte skall gå vilse i de diplomatiska konstgreppens djungel och labyrint – denna labyrint som ibland skapas och förvrängs på ett konstlat sätt av människor, klasser, partier och grupper som antingen älskar att eller måste fiska i grumligt vatten”. Lenin räknade upp dem: ”Kadetterna, bourgeoisin, godsägarna och deras ledande jasägare – den socialistrevolutionära högern och mensjevikerna.” Hans tystnad beträffande SR:s vänster var öronbedövande. Han

¹ Min redogörelse för mordet på Mirbach och den socialistrevolutionära vänsterns revolt är sammanställd ur Lockharts *British Agent*, Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXIII, s. 554-556 samt främst ur *Krasnaja kniga* (Röda boken), som publicerades av tjeckan i Moskva 1919 och genast drogs in. 1928 tillät mig Vorobjov, utrikeskommissariets pedantiske bibliotekarie i Moskva, att läsa den och göra anteckningar.

² Georgi Chicherin, *Two Years of Soviet Policy*, s. 6-15.

ville inte fjärma dem: de kunde bli farliga fiender. ”För ögonblicket” förblev Ryssland ”en oas i den imperialistiska rovlystnadens stormiga hav.” Fast det var naturligt för alla imperialister att sammansluta sig till försvar för kapitalismen i ett förbund, ”som inte kände något fädernesland” och som ”ställde sig över fäderneslandets intressen”, hade de inte lyckats göra detta. ”Naturligtvis är detta fortfarande det kapitalistiska systemet grundläggande ekonomiska tendens”, och till slut skulle förbundet komma till stånd. Men tills vidare hade världskriget förhindrat det. Därför måste ”den imperialistiska reaktionens” vågor som kastar sig mot ”den socialistiska sovjetrepublikens lilla ö” och som tycks nära att översvämma den, i själva verket brytas mot varandra.

En annan kapitalistisk motsägelse var fiendskapen mellan USA och Japan. ”Det mot Sovjetrepubliken inledda korståget [landstigningen i Vladivostok och stödet åt Semjonovs band] har hejdats, därför att det hotar att förvandla den dolda konflikten mellan USA och Japan till öppet krig.” Detta kunde plötsligt förändras, ”om den privata äganderättens heliga intressen så fordrade”; men för ögonblicket var detta förklaringen till att bolsjevismen inte dukade under för imperialismen. Brest-Litovsk-fördraget var ”den yttre ramen, det yttre uttrycket” för Rysslands temporära förmåga att överleva som neutral makt. Men hur som helst: ”Ni vet vad fördrag och lagar betyder under brännande internationella konflikter. De är värdelösa papperslappar.”

Lenin räknade upp olika möjligheter: Amerika kunde komma överens med Japan om interventionen i Ryssland; den japanska bourgeoisin som nu kämpade mot Tyskland kunde alliera sig med denna makt. Läget i Fjärran Östern var därför fortfarande ”rätt osäkert”. Men sovjetregimens existens stimulerade arbetarna i alla länder att förhindra intervention.

(...)